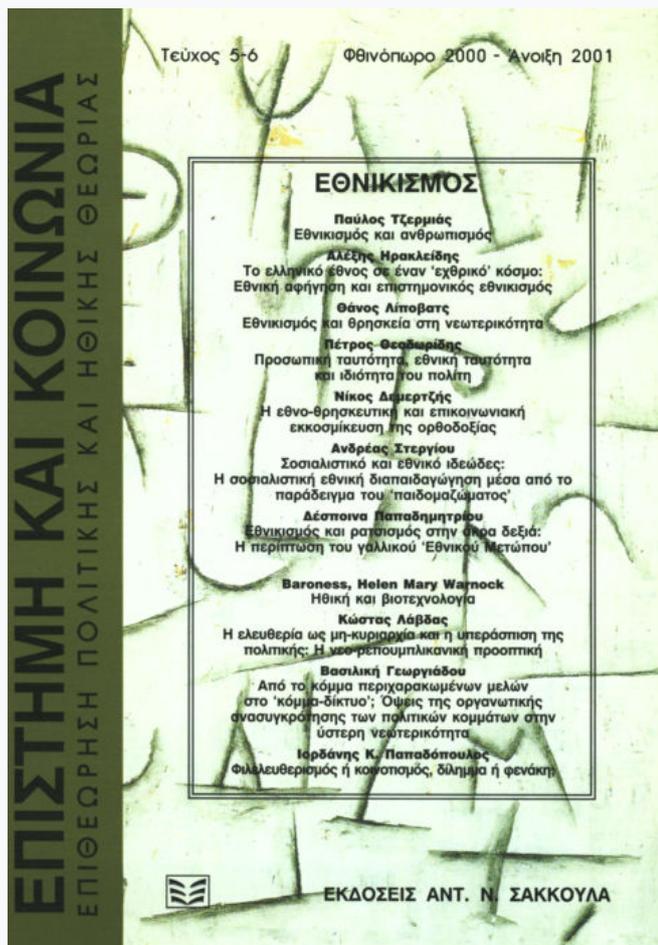

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 5 (2001)

Τόμ. 5-6 (2001): Εθνικισμός

Από το κόμμα περιχαρακωμένων μελών στο "κόμμα-δίκτυο"; Όψεις της οργανωτικής ανασυγκρότησης των πολιτικών κομμάτων στην ύστερη νεωτερικότητα

Βασιλική Γεωργιάδου

doi: [10.12681/sas.550](https://doi.org/10.12681/sas.550)

Copyright © 2015, Βασιλική Γεωργιάδου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Γεωργιάδου Β. (2015). Από το κόμμα περιχαρακωμένων μελών στο "κόμμα-δίκτυο"; Όψεις της οργανωτικής ανασυγκρότησης των πολιτικών κομμάτων στην ύστερη νεωτερικότητα. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 5, 203–235. <https://doi.org/10.12681/sas.550>

Από το κόμμα περιχαρακωμένων μελών στο 'κόμμα-δίκτυο';

Ώψεις της οργανωτικής ανασυγκρότησης των πολιτικών κομμάτων στην ύστερη νεωτερικότητα

Βασιλική Γεωργιάδου*

Στη συγκυρία της ύστερης νεωτερικότητας, καθώς εντείνονται οι διεργασίες της εξατομίκευσης και οι εκδηλώσεις της κομματικής αποξένωσης, τα πολιτικά κόμματα αντιμετωπίζουν την ανάγκη της ανταπόκρισής τους στα νέα δεδομένα της κοινωνικής δομής. Το εγχείρημα της οργανωτικής ανασυγκρότησης κυβερνητικών κομμάτων της κεντροαριστεράς (Labour Party, SPD), όπως τίθεται σε εφαρμογή από τις νέες κομματικές ηγεσίες τους, στοχεύει εν τέλει στο άνοιγμα του κόμματος και στην ευρεία δικτύωσή του με την κοινωνία πολιτών. Με το πολυσυλλεκτικό κόμμα-μελών της πρώτης μεταπολεμικής περιόδου να βρίσκεται πλέον σε μια πορεία μετεξέλιξης προς ένα 'κόμμα-δίκτυο', εκφράζονται φόβοι μήπως μια τέτοια πορεία οδηγήσει στη συρρίκνωση της πολιτικής σημασίας των κομμάτων στο πλαίσιο ενός τύπου 'δημοκρατίας χωρίς κόμματα'. Στο κείμενο που ακολουθεί υποστηρίζεται η άποψη ότι η επιχειρούμενη οργανωτική ανασυγκρότηση πολιτικών κομμάτων σε ένα ανταγωνιστικό/πλειοψηφικό (Μ. Βρετανία) ή σε ένα κορπορατιστικό/συναινετικό (Γερμανία) μοντέλο δημοκρατίας θα μετρίαζε την κομματική αποξένωση και θα ενίσχυε την κομματική δημοκρατία, υπό την προϋπόθεση ότι τα κόμματα δεν θα περιορίζονταν στο να 'μοντάρουν' ελλογικά ετερόκλητες ομάδες ψηφοφόρων. Το 'κόμμα-δίκτυο' μπορεί να αναδειχθεί σε βασικό διαμορφωτή του πολιτικού γίγνεσθαι, εφόσον είναι σε θέση να συντονίσει τα διάφορα αιτήματα, να φέρει σε

---

* Επίκουρος Καθηγήτρια, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

συνεννόηση τα ενδιαφερόμενα μέρη (stakeholders), να δρομολογήσει και να επικυρώσει λύσεις συναινετικές και, κυρίως, αποδεκτές στην κοινωνία πολιτών.

Πολιτικά κόμματα και ‘περιπλανώμενοι’ εκλογείς στην ύστερη νεωτερικότητα

Στις κοινωνίες της ύστερης νεωτερικότητας, τα πολιτικά κόμματα έχουν να αναμετρηθούν με τις πολυποίκιλες εκδηλώσεις μιας παρατεταμένης κρίσης εμπιστοσύνης στις σχέσεις τους με την κοινωνία πολιτών και, ταυτοχρόνως, με τα σύνθετα και συχνά ακόμη ασαφή αποτελέσματα των διεργασιών ‘εξατομίκευσης’. Καθώς, μάλιστα, η κοινωνική διαφοροποίηση διευρύνεται και η αυτονόμηση των επιμέρους κοινωνικών υποσυστημάτων επιτείνεται, ενώ η δυνατότητα κεντρικής πηδαλιούχησης και συντονισμένης πολιτικής διαχείρισης των προβλημάτων της ύστερης νεωτερικότητας αντιστοίχως περιορίζεται (Luhmann 1996: 52-54, Zillesen 1993: 17), τα πολιτικά κόμματα έρχονται αντιμέτωπα με μια διττή πραγματικότητα. Έχουν δηλαδή να αντιμετωπίσουν τις συνέπειες από την αποδιάρθρωση των κοινωνικών δομών της βιομηχανικής εποχής και τη συρρίνωση των κοινωνικών- πολιτισμικών περιβαλλόντων της (milieus) και, συγχρόνως, καλούνται να προσαρμοστούν στις νέες μορφές ζωής, σχέσεων και επικοινωνίας που αναδεικνύονται στις νεωτερικές κοινωνίες κατά τις τελευταίες δύο περίπου δεκαετίες του βίου τους.

Τα πολιτικά κόμματα στην ύστερη νεωτερικότητα βρίσκονται πλέον ενώπιον μιας κατάστασης, η οποία χαρακτηρίζεται από τάσεις απο-οριοθέτησης της μέχρι πρότινος ιδεολογικο-πολιτικά ‘περιχαρακωμένης’ (constraint) κοινοματικής ταυτότητας των σταθερών εκλογέων τους (Whiteley 1983: 24-28). Τούτο πρακτικά σημαίνει ότι στις δημοκρατικά οργανωμένες κοινωνίες του παρόντος οι εκλογείς, ως εξατομικευμένα υποκείμενα, δεν εμπιστεύονται καθ’ ολοκληρίαν ούτε, κατά κανόνα, αναθέτουν κατ’ επανάληψη και επί μακρόν τη διαχείριση του συνόλου των προβλημάτων τους σε ορισμένα πολιτικά κόμματα. Σε αυτήν τη συντελούμενη ‘αποεθυγράμμιση’ (dealignment) (Flanagan/Dalton 1984: 13-17, Dalton 1984: 264-284) όχι των εκλογέων από τα κόμματα συνολικά, αλλά των προτιμήσεων των εκλογέων και, κυρίως, της προσωπικής αφοσίωσής τους σε συγκεκριμένα κόμματα, συμβάλλει αναμφίβολα το γεγονός ότι τα τελευταία δεν είναι επαρκώς εξοικειωμένα με τα προβλήματα της ύστερης νεωτερικότητας. Τα πολιτικά κόμματα δηλαδή δεν διαθέτουν επεξεργασμένες προγραμματικές προτάσεις και δεν έχουν ακόμα

εκπονήσει ολοκληρωμένες πολιτικές τόσο για την αξιοποίηση και την ανάγκη κοινωνικής διάχυσης των νέων *ευκαιριών*, όσο κυρίως για την αντιμετώπιση των νέων προβλημάτων (της οικολογικής κρίσης, των διατροφικών και άλλων διακινδυνεύσεων) καθώς και των νέων τύπων κοινωνικής *ανισότητας* που έχουν εμφανιστεί.¹ Επιπλέον, με εξαίρεση τα 'κόμματα νέας πολιτικής' (κυρίως τα 'Πράσινα Κόμματα') (Δεμερτζής 1993: 90-110, Richardson/Rootes 1995), στα υπόλοιπα όλο και λιγότερο αναγνωρίζεται στο καθένα ξεχωριστά αρμοδιότητα επί της διαχείρισης συγκεκριμένων διακυβευμάτων της ύστερης νεωτερικότητας (βλ. ενδεικτικά Gallup Political Index 274/1983: 26-28). Η αποευθυγράμμιση των προτιμήσεων των εκλογέων από εκείνα τα κόμματα, για τα οποία οι ψηφοφόροι διέθεταν κατά το παρελθόν μια δοκιμασμένη, μακρόχρονη, ακόμη και από γενιά σε γενιά μεταδιδόμενη συναισθηματική ταύτιση, εμφανίζεται σε ένα πρώτο επίπεδο ως μια συνέπεια της περιορισμένης αποτελεσματικότητας των κομμάτων στη διαχείριση και επίλυση διαφόρων προβλημάτων. Ωστόσο, η αυξανόμενη αμφιταλάντευση των ψηφοφόρων και η εκδήλωση συχνά (προβλέψιμων και μη) εκλογικών μετακινήσεων δεν είναι μόνο το αποτέλεσμα εμπράγματων εκτιμήσεων και ορθολογικών επιλογών του εκλογικού σώματος. Στην ύστερη νεωτερικότητα, το γεγονός ότι οι εκλογείς κατά τη διάρκεια του κύκλου της πολιτικής τους ζωής αποδίδουν σε κόμματα με τρόπο συγκυριακό και, πάντως, προσωρινό και ανακλητό την εντολή διευθέτησης των διαφόρων ζητημάτων δημόσιου χαρακτήρα (public issues), ενώ οι ίδιοι εμφανίζονται 'περιπλανώμενοι' (βλ. Bauman 1993) μεταξύ εναλλασσόμενων κομματικών επιλογών, οφείλεται κυρίως στις συντελούμενες και διαρκώς εντεινόμενες διεργασίες εξατομίκευσης. Είναι ακριβώς οι διεργασίες αυτές που, μέσα από την 'πολλαπλότητα των τρόπων ζωής' που αναδεικνύουν, την ταχύτητα των κοινωνικών αλλαγών, αλλά και τη 'νέα σχέση μεταξύ ατόμου και κοινωνίας' που επιβάλλουν (Beck 1999: 9-17), φέρνουν τους δρώντες *προσωπικά* αντιμετώπους με τη διφυή υπόσταση των κοινωνιών της ύστερης νεωτερικότητας: με τα χαρακτηριστικά τους δηλαδή τόσο ως κοινωνιών της τεχνολογικής καινοτομίας, της θεσμιοποιημένης κοινωνικής ασφάλειας και της γνώσης όσο, συγχρόνως, και ως κοινωνιών της αμφισημίας, της αβεβαιότητας και της διακινδύνευσης ('risk societies') (Beck 1992, 1999, 2000).

Στην ύστερη νεωτερικότητα, οι νέοι τρόποι ζωής, οι νέες κοινωνικές σχέσεις και οι κοινωνικές αλλαγές, για τις οποίες κάνουν λόγο οι θεωρητικοί και αναλυτές της εξατομίκευσης (Giddens, Beck, Beck-Gernsheim, Berger, Berking, Bauman κ.ά.), παρουσιάζουν τη γενική τάση να διαχέονται κοινω-

νικά, πράγμα που σημαίνει ότι οι ευκαιρίες, ιδίως όμως οι διακινδυνεύσεις και τα προβλήματα, δεν θίγουν κατ' αποκλειστικότητα ομογενοποιημένες ομάδες του πληθυσμού, ούτε αποτελούν υπό τη στενή εννοία 'ταξικές εμπειρίες' (βλ. Beck 1999: 12). Μάλιστα, σε διαφορετικές αναλογίες και με διαφορετική ικανότητα ανταπόκρισης των μελών τους στα συγκεκριμένα προβλήματα, τα διάφορα κοινωνικά σύνολα (τάξεις, θρησκευτικές ομάδες κ.λπ.) διαπερνούν *εγκάρσια* πολλά από τα σύγχρονα διακυβεύματα. Η εγκρασιότητα αυτή, που προκαλεί και ένα είδος 'νέας αμεσότητας μεταξύ ατόμου και κοινωνίας' (Beck 1999: 12), δημιουργεί αμηχανία στις επιμέρους συλλογικότητες, οργανώσεις και θεσμούς της βιομηχανικής εποχής, καθώς φέρνει αντιμέτωπους με τα διαχεόμενα διακυβεύματα τους ίδιους τους θιγόμενους.² Προκειμένου να υπερασπίσουν τα συμφέροντά τους, να αξιοποιήσουν τις νέες ευκαιρίες και να αντιμετωπίσουν απρόβλεπτες 'ασυνέχειες' στην εκτύλιξη της ζωής τους, όπως λ.χ. ένα *επείσθδιο* ανεργίας, ένδειας ή περιβαλλοντικής διακινδύνευσης από το οποίο δεν είναι απίθανο να θιγούν *προσωρινά* ακόμη και άτομα με πλούσιο βιογραφικό και επαρκή διαπραγματευτική δύναμη (Buhr 1995, Mayer/Müller 1986), οι εξατομικευμένοι δρώντες εμφανίζονται σταδιακά 'περισσότερο ανοικτοί σε ορθολογικά επιχειρήματα' (Franklin 1985: 152). Επιλέγουν, δηλαδή, με περισσότερο εμπράγματα και λιγότερο συναισθηματικά και παραδοσιακά κριτήρια το κόμμα ή την οργάνωση που εκτιμούν ότι μπορεί να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της συγκυρίας ('κοινωνικές κρίσεις'), καθώς και στις ατομικές τους καταστάσεις και προσδοκίες ('ατομικές κρίσεις'). Τα κριτήρια αυτά τα εφαρμόζουν οι δρώντες κυρίως όταν πρόκειται να αποφασίσουν για τη διαχείριση εκείνων των θεμάτων δημόσιας πολιτικής (ανεργία, κρατική πρόνοια, περιβάλλον κ.ά.), τα οποία θεωρούν ότι 'επηρεάζουν τη ζωή' τους άμεσα (Whiteley 1983: 62-64). Επιπλέον, όμως, στη συγκυρία της ύστερης νεωτερικότητας, οι εξατομικευμένοι δρώντες υποβάλλουν και αυτήν ακόμη την εσωτερικευμένη κομματική τους ταύτιση σε διεργασίες συναισθηματικής της 'αποδιάρθρωσης'. Με δεδομένο, μάλιστα, ότι όσο πιο ισχυρή και διαρκής παρουσιάζεται η κομματική ταύτιση, τόσο πιο σταθερές κοσμοθεωρητικές προδιαθέσεις και προβλέψεις εκλογικές στάσεις αυτή δημιουργεί, η αποδιάρθρωση της κατά κάποιον τρόπο 'εκκοσμηκεί' τα οργανωμένα μέλη, τους οπαδούς και υποστηρικτές των κομμάτων (Robertson 1984: 86) και υπ' αυτή την έννοια υποβάλλει στη δοκιμασία της 'καθημερινοποίησης' τις εδραιωμένες και χρόνιες πολιτικές και εκλογικές επιλογές τους. Κατ' αυτό τον τρόπο τα μέλη και οι οπαδοί των κομμάτων που απαλλάσσονται από τις άκαμπτές εσωτερικές

δεσμεύεις τους, από 'πίστοι' και 'μαχόμενοι' υποστηρικτές, επιδεικνύουν πλέον μία κατά θέματα περιορισμένη και 'εργαλειακή' αφοσίωση στο κόμμα της εκάστοτε εκλογικής τους επιλογής (Whiteley 1983: 24-28).

Οργανωμένα μέλη, συμπαθόντες οπαδοί και υποστηρικτές των κομμάτων στην ύστερη νεωτερικότητα, από ιδεολογικο-πολιτικά υποκείμενα με δομημένες και περιχαρακωμένες πολιτικές στάσεις και με προδιαπλασμένες κομματικές προτιμήσεις, μετατρέπονται σε ασαφή και 'περιπλανώμενα' ως προς τις εκλογικές τους στάσεις και ως προς τις ευρύτερες επιλογές ζωής μέλη, υποστηρικτές και οπαδούς (Bauman 2000). Να σημειωθεί, βέβαια, ότι η περιπλάνηση και η ρευστότητα αυτή, όπως προηγουμένως την περιγράψαμε, δεν είναι άνευ ορίων. Τα εξατομικευμένα υποκείμενα ούτε χωρίς κοινωνικές αναφορές, μοναχικά και ασυντρόφευτα, ούτε ελεύθερα από ταυτίσεις και προδιαθέσεις στις κομματικές τους και άλλες επιλογές ζωής παρουσιάζονται (Berking 2000: 194-198). Η αντιμετώπιση των ευκαιριών και των κινδύνων της ύστερης νεωτερικότητας λαμβάνει χώρα συχνά στο περιθώριο των συρρικνούμενων και μεταβαλλόμενων κοινωνικο-πολιτισμικών περιβαλλόντων της βιομηχανικής εποχής (Beck 1996: 74-78). Η εξατομίκευση, ωστόσο, αναπτύσσεται μέσα στο πλαίσιο των υπαρχόντων 'δευτερογενών θεσμών' (αγορά, μέσα ενημέρωσης, κράτος/διοίκηση, εκπαίδευση) (Leisering 1997: 144, Beck 2000: 30-31). Οι θεσμοί αυτοί μπορεί να μην πηδαλιουχούν, αλλά πλαισιώνουν και επηρεάζουν τις στάσεις, τη δράση και τις επιλογές των εξατομικευμένων υποκειμένων.

Οι προϋποθέσεις της οργανωτικής ανασυγκρότησης στα μαζικά πολυσυλλεκτικά κόμματα

Τα μαζικά κόμματα, ήδη από την εποχή της εμφάνισής τους (19ος αιώνας), αλλά και μέχρι σήμερα στις διάφορες οργανωτικές παραλλαγές τους (ως 'μαζικά κόμματα μελών', ως 'λαϊκά-πολυσυλλεκτικά κόμματα', ως μέρη του 'κόμματος- καρτέλ') αντί για τη διάθεση και την ικανότητα ανανέωσης, επιδεικνύουν τη γενική τάση 'να διαιωνίζουν τον εαυτό τους', όπως εύστοχα είχε παρατηρήσει ο M. Ostrogorski έναν αιώνα πριν, κατά την αυγή των μαζικών κομμάτων (Ostrogorski 1964, βλ. Lipset 1964: ix). Η τάση της αυτοδιαιώνισης των πολιτικών κομμάτων ως οργανωτικών πραγματικοτήτων έχει ως αποτέλεσμα αυτά να μεταβάλλονται σε κλειστές, γραφειοκρατικές και αυτοαναφορικές δομές, σε μη-αντιπροσωπευτικά σύνολα, εν τέλει σε σχετικά αυτονομημένες έναντι των μελών τους και ισχυρές οργανώσεις-μηχανι-

σμούς. Επιπλέον, τα κόμματα ως οργανώσεις-μηχανισμοί καλλιεργούν έναν ολοένα και λιγότερο συνεκτικό δεσμό, ένα είδος 'χαλαρής ζεύξης' (Wiesendahl 1998: 228-233) με τις διάφορες ομάδες και τα διατυπωμένα και διακριτά συμφέροντα της κοινωνίας πολιτών. Ωστόσο, στις κοινωνίες της ύστερης νεωτερικότητας, καθώς αλλάζουν οι σχέσεις ατόμου – κοινωνίας, οι εκλογείς, σε αντίθεση προς τις κομματικές οργανώσεις, εμφανίζονται ανοικτοί και ευέλικτοι στις πολιτικές και κομματικές επιλογές τους (Rose/McAllister 1986: 159). Αυτή η διάσταση μεταξύ 'ανοικτού εκλογικού σώματος' αφενός (Rose/McAllister 1986: 159) και κλειστών και αυτοαναφορικών οργανώσεων αφετέρου, σε συνδυασμό με την παρατεταμένη 'οργανωτική αποσύνθεση' μεγάλων κυβερνητικών κομμάτων, όπως του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος Γερμανίας (SPD) ή του Εργατικού Κόμματος της Μ. Βρετανίας (Labour Party), κατέστησε επιτακτική και επείγουσα την ανανέωση και ανασυγκρότησή τους.

Στο παράδειγμα του SPD και του Labour Party θα αναφερθούμε στη συνέχεια διεξοδικότερα, προκειμένου να παρακολουθήσουμε τις δικές τους προτάσεις για την οργανωτική ανασυγκρότηση των κομμάτων στην ύστερη νεωτερικότητα, την πρακτική εφαρμογή των προτάσεων αυτών και τον απόηχο του εγχειρήματος της ανανέωσης στο εσωτερικό, αλλά και στον περιβάλλοντα χώρο των δύο αυτών κομμάτων. Να σημειώσουμε, πάντως, ότι παρότι *οργανωτικά* το SPD και το Labour Party διαφέρουν μεταξύ τους αρκετά, –το πρώτο είναι ένα μαζικό κόμμα ατομικών μελών, ενώ το δεύτερο υπήρξε κατά βάση ένα κόμμα των συνεργαζόμενων μελών των μαζικών εργατικών συνδικάτων (Χάρτμαν 1993: 236-258), η αφηρησιά της οργανωτικής τους ανασυγκρότησης προς τα μέσα/τέλη της δεκαετίας του '80 είχε ερείσματα κοινά.

Κατά τη φάση της ύστερης βιομηχανικής ανάπτυξης των χωρών τους, το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα Γερμανίας και το Εργατικό Κόμμα της Μ. Βρετανίας βρέθηκαν στην αντιπολίτευση για ένα μακρύ χρονικό διάστημα τεσσάρων συνεχόμενων κοινοβουλευτικών θητειών. Κατά το διάστημα αυτό επιτάχθηκε στο Labour Party η χρόνια κρίση μελών, στην οποία είχε εισέλθει το Εργατικό Κόμμα ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '50/αρχές της δεκαετίας του '60, χάνοντας μόνο από το 1979 έως το 1994 (έτος εκλογής του Τ. Blair στην ηγεσία του) το 57% των οργανωμένων ατομικών μελών που διέθετε τη χρονιά της πρώτης εκλογικής του ήττας από τη Μ. Thatcher (Scarrow 1996: 75, Fielding 1999: 18). Το SPD, μετά από μια μακρά περίοδο σταθερής αύξησης του αριθμού των οργανωμένων μελών του, με αποκορύφωμα τα έτη 1976 και 1977 όταν το κόμμα ξεπέρασε το ένα εκατομμύριο μέλη, γνώρισε

στη συνέχεια αριθμητικά σημαντικές και συνεχείς απώλειες κομματικών μελών. Το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα Γερμανίας, μέσα σε μια δεκαετία (1991-2000), έχασε τουλάχιστον το 18.5% των μελών που αριθμούσε στις αρχές του '90 (Scarrow 1996: 57, Machnig 2000), μια τάση που δεν έχει αναστραφεί παρά τη νίκη του στις τελευταίες εκλογές για την Ομοσπονδιακή Βουλή το 1998 και την εν γένει θετική πορεία του στην κυβέρνηση. Μάλιστα, αυτή η κρίση μελών στο SPD έχει στο μεταξύ προσλάβει ακόμη μεγαλύτερες διαστάσεις, αφού δεν εκδηλώνεται πλέον ως ένα ποσοτικό πρόβλημα απώλειας οργανωμένων μελών, αλλά κυρίως ως ένα πρόβλημα απομάκρυνσης από το SPD νεότερων ηλικιακών ομάδων και γενεών.³ Σύμφωνα με τον γραμματέα του προεδρείου του κόμματος M. Machnig, το SPD βιώνει μια επικίνδυνη οργανωτική 'υπεργήρανση'. Έχοντας αποκτήσει σχεδόν 'μονογενεακά χαρακτηριστικά' και αντιμετωπίζοντας τον κίνδυνο συν τω χρόνω να συμπαρασυρθεί από τις συνέπειες του κύκλου ζωής των γενεών που οργανωμένα εκπροσωπεί, το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα Γερμανίας απομακρύνεται από τα δυναμικά περιβάλλοντα της ύστερης νεωτερικότητας και 'αποκόπτεται από τις νέες μορφές ζωής, σκέψης και ενασχόλησης με τα κοινά' (Machnig 2000: 655). Με τον τρόπο αυτό, όμως, το SPD ως οργάνωση έρχεται αντιμέτωπο με τις βασικές επιδιώξεις και τους προανατολισμούς του SPD ως βασικού εταίρου στην ομοσπονδιακή κυβέρνηση συνασπισμού Σοσιαλδημοκρατών - Πρασίνων, όπως και με τον καγκελάριο G. Schröder προσωπικά, στους κεντρικούς στόχους του οποίου βρίσκεται η πολιτική προσέλευση και η εκλογική συσπείρωση του αποκαλούμενου 'νέου κέντρου' ('neue Mitte'). Μάλιστα, ακόμη κι αν αυτό το 'νέο κέντρο' στο οποίο προσβλέπει και το οποίο διεκδικεί η γερμανική κυβέρνηση και ο καγκελάριος Schröder (τα 'καινοτόμα', 'δυναμικά', 'ευέλικτα', 'αποδοτικά' και 'διακυβευτικά' υποκείμενα) συνιστά επί του παρόντος ένα 'δυνητικό' ή, κατ' άλλους απλώς 'οικονομικό νέο κέντρο', ωστόσο και το 'εν ενεργεία υπαρκτό' και άρα 'πραγματικό νέο κέντρο' της γερμανικής κοινωνίας⁴ ('οι ηλικιακές ομάδες των τριάντα έως πενήντα ετών', 'η γενιά των ελεύθερων επαγγελματιών', οι φορείς 'συμμετοχικών αιτημάτων' και 'νέων αξιών') έχει εδώ και καιρό χαλαρώσει τις οργανωτικές σχέσεις του με το SPD (Walter 1999). Με άλλα λόγια, οι γενιές που σήμερα υπερεκπροσωπούνται μεταξύ των ακτιβιστών και στελεχών περιορίζουν το SPD σε ορισμένα ηλικιακά και πολιτισμικά σύνολα, αποξενώνοντάς το από ευρύτερες ομάδες εκλογέων. Από τη δεκαετία του '80 φάνηκε ότι το στελεχικό δυναμικό, που είχε κυριαρχήσει στο οργανωμένο SPD ('η γενιά του '68'), δεν ήταν σε θέση να συγκρατήσει τη φυγή των εκλογέων με

μεταύλιστικές αξίες στους Πράσινους, ούτε και να αποτρέπει τη στροφή ενός τμήματος των άμεσα θιγόμενων εργατών –εξαιτίας των εφαρμοζόμενων τότε νεοφιλελεύθερων κοινωνικών και εργασιακών πολιτικών– προς ακραία δεξιόστροφες λαϊκιστικές στάσεις και εκλογικές επιλογές (Walter 1999, Falter 1994: 23-25).

Η κατεύθυνση της οργανωτικής ανασυγκρότησης στο βρετανικό Labour Party

Το πολυσήμαντο πρόβλημα της αποξένωσης όχι μόνο των εκλογέων από τα κόμματα, αλλά και αντιστρόφως, δηλαδή των κομματικών οργανώσεων από τους ‘καθημερινούς εκλογείς’ (Mandelson/Liddle 1998), τους ‘κανονικούς ανθρώπους’ (Skocpol/Greenberg 1997: 1-2) και τη μεταβαλλόμενη και εξατομικευόμενη ύστερη νεωτερική κοινωνία, διαγνώστηκε πιο έγκαιρα από το Labour Party στις αρχές/μέσα της δεκαετίας του ‘80. Στη συγκυρία εκείνη το Εργατικό Κόμμα δεν γνώρισε μόνο μια σημαντική μείωση των μελών του σε απόλυτους αριθμούς (βλ. παραπάνω), αλλά και μια ραγδαία μείωση των κομματικών του μελών ως ποσοστού επί του συνόλου του εκλογικού σώματος της Μ. Βρετανίας (από 9.4% στις αρχές του ‘60, σε 2% το 1982 και 3.3% στα τέλη του ‘80, Katz/Mair 1994: 5, Kitschelt 1994: 250). Το γεγονός αυτό δημιούργησε φόβους και διάχυτες υποψίες, μήπως το Labour Party καταστεί ‘το μόνιμο κόμμα της αντιπολίτευσης’ στο βρετανικό κομματικό σύστημα, όπως κατ’ επανάληψη είχε επισημανθεί σε σχόλια του τύπου. Οι φόβοι και οι υποψίες αυτές ερείδονταν στο γεγονός ότι κατά τη δεκαετία του ‘80, σε συνδυασμό με την ‘κρίση μελών’ του,⁵ όλο και λιγότερες ομάδες σταθερών και άλλων εκλογέων της κοινωνίας πολιτών εμπιστευόνταν το Labour Party για την εκπροσώπηση των συμφερόντων τους στην κρατική διοίκηση (Fielding 1999: 22). Επίσης, όλο και λιγότεροι πείθονταν από τις προτάσεις και τους χειρισμούς του για την ικανοποίηση και την επίτευξη συμφωνιών μεταξύ οργανωμένων συμφερόντων της κοινωνίας πολιτών και της κρατικής διοίκησης, αν και η απήχηση των παραδοσιακών αξιών του κόμματος στους σταθερούς εκλογείς του (εργατική τάξη) συρρικνωνόταν μόνον τμηματικά και επιλεκτικά (βλ. Fielding 1999: 26). Ως συνέπεια της αμφισβήτησης του Labour Party ως ‘κόμματος-διαμεσολαβητή’ ειδικών/ταξικών συμφερόντων της κοινωνίας της εργασίας, αλλά και εξαιτίας της αναποτελεσματικότητάς του ‘ως μεσίτη’ γενικών αιτημάτων της κοινωνίας προς το κράτος (Katz/Mair

1995: 13-14), δρομολογήθηκαν αλλαγές προγραμματικού και οργανωτικού χαρακτήρα μετά την εκλογική ήττα του 1979 και, ιδίως, του 1983 και 1987.

Η αποδυνάμωση της διαπραγματευτικής δύναμης των συνδικάτων από τη Μ. Thatcher, που σήμανε την αρχή του περιορισμού της δύναμής τους στη βρετανική κοινωνία και στα όργανα του Εργατικού Κόμματος, καθώς και η συντελούμενη 'κατάτμηση' της εργατικής τάξης, που είχε ως αποτέλεσμα την οργανωτική αποστασιοποίηση τμημάτων της (ειδικευμένοι και ημιειδικευμένοι/ανιδείκνυτοι εργάτες) από το Labour Party (Fielding 1999: 22), επέφερε σταδιακά την ενδυνάμωση του ρόλου και ενίσχυσε τη θέση του κομματικού αρχηγού. Ήταν, επομένως, η ηγεσία του Ν. Kinnock αρχικά (1983-1992), η μεταβατική αλλά σημαντική θητεία του J. Smith στη συνέχεια (1992-1994) και, κυρίως, η εκλογή του Τ. Blair ως αρχηγού το 1994, που υπερασπίστηκαν αλλαγές και νεωτερισμούς στις πολιτικές, το πρόγραμμα και την οργανωτική δομή του Εργατικού Κόμματος, με πρώτιστο στόχο την ανανέωση της φυσιογνωμίας του και τη δημιουργία μιας νέας κεντρο-αριστερής πλειοψηφίας για το Κόμμα.

Εάν, πάντως, η κρίση μελών στο Εργατικό Κόμμα κατέστησε περισσότερο κεντρική τη θέση και περισσότερο αποφασιστικές τις αρμοδιότητες του κομματικού αρχηγού, η ενδυνάμωσή του και η επιβολή των απόψεων και σχεδιασμών του κομματικού ηγέτη στην οργάνωση προϋπέθεταν τη στήριξή του από κάποιο διακριτό τμήμα της οργανωμένης βάσης του κόμματος. Καθότι η βάση αυτή, στο μεγαλύτερο μέρος της, εξακολούθησε να ελέγχεται από τα συνεργαζόμενα με το Labour Party εργατικά συνδικάτα, οι νέες κομματικές ηγεσίες προσανατολίστηκαν στην ενεργοποίηση και την οργανωτική αναβάθμιση των σχετικά ευάριθμων και ακαθοδήγητων *ατομικών μελών* του κόμματος. Με την καθιέρωση της αρχής 'Ένα-Μέλος-Μία-Ψήφος' και την κατάργηση της ψήφου en bloc (Garner/Kelly 1993: 166-167), με την *προσωπική* ανάμιξη των ατομικών μελών σε τοπικές (Local Policy Forums), περιφερειακές (Regional Policy Forums) και κεντρικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων (Εθνική Εκτελεστική Επιτροπή/NEC, συνέδριο, εσωτερικά δημοψηφίσματα, προκριματικές εκλογές), το Labour Party ως οργανωτική δομή διευρύνει συστηματικά την 'προσβασιμότητα στα μέλη' του (Seyd 1999: 385, 388-390, Scarrow 1996: 167επ.). Ταυτοχρόνως, ενισχύει τη 'συμπεριληψιμότητά' του ('inclusiveness', Scarrow 1997: 30), καθώς επιδιώκει και, μετά την εκλογή του Τ. Blair στην ηγεσία του επιτυγχάνει κιόλας, την αύξηση του αριθμού των ατομικών μελών στο κόμμα (κατά 130 χιλιάδες στη διετία 1994-1996, Mandelson/Liddle 1998: 219). Επιπλέον, το Εργατικό Κόμμα *ανοίγεται*

σε συμπαθούντες οπαδούς του, όπως και σε άτομα με χρονικά περιορισμένη ή και περιστασιακή και, συνήθως, σε θέματα προσανατολισμένη στρατέυση στο κόμμα ('issue partisanship', Wildenmann 1998: 96), τα οποία δεν διαθέτουν την τυπική και πλήρη ιδιότητα του οργανωμένου κομματικού μέλους.

Εν τέλει, οι δυνατότητες συμμετοχής στη ζωή και τις αποφάσεις του κόμματος διευρύνονται και ουσιαστικοποιούνται για τα ατομικά του μέλη, όπως και για διάφορες κατηγορίες μη τυπικών μελών του, αλλά και μη κυβερνητικών οργανώσεων και κοινωνικών φορέων πέραν εκείνων που εκπροσωπούνται διαμέσου των συνεργαζόμενων με το κόμμα εργατικών συνδικάτων. Καθώς, όμως, η διαστολή μεταξύ 'μελών' και 'μη-μελών' γίνεται δυσδιάκριτη, με κίνδυνο μελλοντικά αυτή η αδιαφοροποίητη διάχυση του κόμματος στην κοινωνία πολιτών να οδηγήσει ακόμη και στην υπέρβασή του στο πλαίσιο μιας 'δημοκρατίας χωρίς κόμματα' ('partyless democracy', Mair 2000: 21-35), το Labour Party αποκαθιστά κατ' αρχάς μια *αμφίπλευρη κοινωνία* και κατ' επέκταση *δικτυώνεται* με τμήματα της κοινωνίας πολιτών.⁶ Με τον τρόπο αυτό: επικοινωνία και δικτύωση κόμματος – κοινωνίας, το προγραμματικά και οργανωτικά εκσυγχρονιζόμενο Εργατικό Κόμμα, κατά το πρότυπο του Δημοκρατικού Κόμματος στις Η.Π.Α. (βλ. Skocpol/Greenberg 1997: 13), καθίσταται περισσότερο 'συμπεριληπτικό' και 'περιεκτικό' ('inclusive'), άρα πιο 'ανεκτικό' και ανοικτό στη βρετανική κοινωνία. Απτά παραδείγματα αυτού του ανοίγματος και της δικτύωσης του Εργατικού Κόμματος αποτελούν τόσο η νέα σύνθεση της Εθνικής Εκτελεστικής Επιτροπής/NEC, όσο και το πλαίσιο λειτουργίας του Φόρουμ Εθνικής Πολιτικής/NPF. Στο NEC, ένα κορυφαίο και μετά το συνέδριο το ανώτατο όργανο που καθορίζει τους στόχους και επιβλέπει το κόμμα σε πανεθνικό επίπεδο, από το 1997 μετέχουν πλέον 6 μέλη του, σε σύνολο 33, που είναι εξουσιοδοτημένα και εκπροσωπούν αποκλειστικά τα ατομικά μέλη του κόμματος στις περιφέρειες. Στο NPF, το οποίο εκπονεί τις πολιτικές του Εργατικού Κόμματος και ελέγχει την ανταποκρισιμότητά τους στην κοινωνία, οι οκτώ επιτροπές του βρίσκονται σε συνεχή ανταλλαγή απόψεων και διαβούλευση τόσο με τα όργανα του κόμματος όσο και με κάθε ενδιαφερόμενο και κοινωνικά σημαντικό μέρος (stakeholder) (συνδικάτα, εθελοντικές οργανώσεις, ενώσεις εργοδοτών, αλλά και μεμονωμένα άτομα) της κοινωνίας πολιτών (Seyd 1999: 391-392, 403, Leys 1997: 28).

Η αναβάθμιση των ατομικών μελών, η διεύρυνση του κύκλου των συνομηλών, η εξάπλωση των συνεργασιών του Εργατικού Κόμματος και ο εμπλουτισμός του με δημοψηφισματικές τεχνικές και διαβουλευτικούς θε-

σμούς δεν συνέβαλε μόνο στο άνοιγμα και τη δικτύωσή του με νέα κοινωνικά περιβάλλοντα (ιδίως εκείνα των μεσαίων στρωμάτων και του κέντρου), στην επάνοδο και, όπως όλα δείχνουν, στη διατήρηση του Κόμματος στην κυβερνητική εξουσία για μια ακόμη κοινοβουλευτική θητεία. Το άνοιγμα του Labour Party στην κοινωνία πολιτών και η αποδέσμευση του 'new Labour' από την κυριαρχική επιρροή και τον απόλυτο έλεγχο των συνδικάτων δημιούργησε στο εσωτερικό του μια νέα 'δομική κατάσταση' (P. Lösche). Στο Εργατικό Κόμμα, ιδίως από το 1994 και μετά, κατ' αρχάς αποδυναμώνονται σταδιακά οι ιεραρχικές και γραφειοκρατικές δομές του παραδοσιακού μαζικού κόμματος. Το Εργατικό Κόμμα εμφανίζει πλέον όλο και πιο έντονα την εικόνα ενός 'χαλαρά διαπλεγμένου συνόλου ημιαυτόνομων ενότητων' (Eldersveld 1982: 100, Niedermayer 1993: 234), παρατήρηση που αφορά και άλλα κόμματα (SPD/ΟΔΓ) του κεντροαριστερού ιδεολογικο-πολιτικού φάσματος στην ηπειρωτική Ευρώπη. Ταυτοχρόνως, όμως, στο Labour Party, με τον περιορισμό της επιρροής των εργατικών συνδικάτων και των ενδιάμεσων κομματικών οργάνων (λ.χ. του Constituency Labour Party) στη χάραξη της κεντρικής πολιτικής, αλλά και με την ενίσχυση του ρόλου των μεμονωμένων αν και συχνά χωρίς συστηματική παρουσία ατομικών μελών και μη-μελών του, ενδυναμώνεται εν τέλει η θέση και η επιρροή της νέας και άμεσα εκλεγμένης κεντρικής ηγεσίας του (Lösche 1993: 39-43, Mair 2000: 21, 26). Καθώς, μάλιστα, η νέα ηγεσία υποστηρίζεται στο έργο της από μηχανισμούς μη ελεγχόμενους από το κόμμα (Institute of Public Policy Research, Shadow Communications Agency κ.λπ.), πλαισιώνεται από επαγγελματίες της πολιτικής επικοινωνίας (spin doctors) που σκηνοθετούν με επαγγελματισμό την παρουσία της στην κοινή γνώμη και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, η νέα ηγεσία εμφανίζει την τάση προσωποποίησης της εξουσίας της και σχετικής αυτονομίης της από τις καταστατικές και άλλες τυπικές δεσμεύσεις του κομματικού οργανισμού.

Συμπερασματικά, το εν πολλοίς επιτυχημένο εγχείρημα της οργανωτικής ανασυγκρότησης του Labour Party, που προέκυψε ως αποτέλεσμα της χρόνιας οργανωτικής του κρίσης, αποδυνάμωσε πολλές από τις ιεραρχικές και γραφειοκρατικές δομές του παραδοσιακού μαζικού κόμματος. Η συρρίκνωση του μεγέθους του από την άποψη του συνολικού αριθμού των μελών του, σε συνδυασμό με τη χαλαρή οργανωτική ταυτότητα και την εν γένει χειραγωγησιμότητα των ατομικών μελών του, προκάλεσαν μεν κατ' αρχάς μια αναμενόμενη διάχυση της εξουσίας προς όλα τα όργανα του κόμματος (βλ. Tan 1997: 371-372), επέφεραν ωστόσο εν τέλει τη συγκέντρωση επιπλέον

εξουσίας στο πρόσωπο του κομματικού αρχηγού και στους θεσμούς που το στηρίζουν (Lösche 1996: 240- 257, Seyd 1999: 385, Mair 2000: 21, 26 και passim). Το γεγονός ότι τα κόμματα εν γένει 'βρίσκονται στο μέσον μεταξύ συγκεντρωτισμού και αποκέντρωσης' (Blondel 1978: 151) αποτελεί μια συχνά επαληθεύσιμη κοινωνιολογική επισήμανση, που επιβεβαιώνεται περίτρανα στη συγκυρία της ύστερης νεωτερικότητας. Μάλιστα, στο παράδειγμα του βρετανικού 'new Labour', αυτή η αμφίροπη σχέση μεταξύ συγκεντρωτισμού και αποκέντρωσης διαθέτει μία ιδιαίτερη επιπλέον ένταση. Οι *φορείς* και οι *δυνάμεις* της ανανέωσης και αποκέντρωσης στο κόμμα (ο νέος κομματικός ηγέτης και το επιτελείο του), όχι μόνο παρουσιάζονται ενισχυμένες απέναντι στο υπόλοιπο κόμμα, αλλά δεν αποκλείεται επιλεκτικά και πρόσκαιρα να χρησιμοποιήσουν αυτούσια τα μέσα και τις πολιτικές πρακτικές του συγκεντρωτισμού. Δεν αποκλείεται δηλαδή να κάνουν χρήση της ελεγχόμενης από τον κομματικό αρχηγό και το επιτελείο του δύναμης των εργατικών συνδικάτων στην Εκλογική Επιτροπή, στρεφόμενοι εναντίον της θέλησης των ατομικών μελών του κόμματος, όταν τα τελευταία προβαίνουν σε επιλογές που θεωρείται ότι υποσκάπτουν τις πολιτικές του 'Τρίτου Δρόμου'. Για να αποτρέψουν την παλινόρθωση και ενδυνάμωση των ιεραρχικών και γραφειοκρατικών *δομών* του 'παλαιού' Εργατικού Κόμματος, ισχυροί κομματικοί αρχηγοί όπως ο T. Blair, εκμεταλλεζόμενοι τη μέτρια 'οργανωτική συνθετότητα' του κόμματός τους (Tan 1997: 369-371), υιοθετούν κατά καιρούς τις πρακτικές των συνδικάτων για την παραγκόνιση της θέλησης εκείνων που διαφωνούν. Με τον τρόπο αυτό, παρά την ανυποχώρητη στάση του 'νέου' Εργατικού Κόμματος εναντίον της ομαδικής ψήφου των συνδικάτων και του ελέγχου του από αυτά, η ηγεσία του εξακολουθεί ενίοτε να χρησιμοποιεί τη *φόρμα* του συγκεντρωτισμού στο όνομα των *περιεχομένων* της πολιτικής ανανέωσης. Παράδειγμα μιας τέτοιας χρήσης αποτελεί η καταφυγή του T. Blair σε χειραγωγικές τεχνικές Gerrymandering για την επιλογή υποψηφίου δημάρχου του Λονδίνου στις εκλογές του 2000,⁷ κόντρα στη θέληση της πλειοψηφίας των μελών και εκλογέων του Labour Party, όπως φάνηκε από το αποτέλεσμα των εκλογών αυτών. Η στάση του αρχηγού των Εργατικών να επηρεάσει τη σύνθεση της Εκλογικής Επιτροπής που θα έδινε το χρίσμα του υποψηφίου δημάρχου και να αποτρέψει την υποψηφιότητα του δημοφιλούς αλλά θεωρούμενου αντιεκσυγχρονιστή K. Livingstone, επιβεβαίωσε κατά πρώτον τη συγκέντρωση κομματικής εξουσίας στο πρόσωπό του T. Blair και επιπλέον κατέδειξε τον αυστηρό προσανατολισμό του 'new Labour' στους

στόχους του 'Τρίτου Δρόμου' και της κομματικής ανανέωσης με κάθε 'παλαιό' και 'νέο' μέσο (Γεωργιάδου 2001).

Στη Μ. Βρετανία, ο αρχηγός του Εργατικού Κόμματος και –στην προκειμένη περίπτωση– πρωθυπουργός της χώρας, εμφανίζεται θεσμικά ως ο κατ'εξοχήν υπεύθυνος που ελέγχει την πολιτική διαδικασία στο κράτος και το κόμμα. Στο πλαίσιο ενός μοντέλου δημοκρατίας ανταγωνιστικού τύπου, όπως το βρετανικό μοντέλο του Westminster, κατ' αρχήν δεν είναι η διαπραγματεύση, η διαβούλευση ή η συμμετοχή, αλλά είναι 'ο κανόνας της πλειοψηφίας' που συνιστά τη νομοποιητική βάση για τη λήψη και την εφαρμογή των αποφάσεων (Lijphart 1984: 4-16). Ωστόσο ο T. Blair, αντιλαμβανόμενος τη χρόνια αδυναμία του Labour Party και της συγκεντρωτικής κρατικής διοίκησης να διαδραματίσουν ρυθμιστικό ρόλο ενώπιον των προβλημάτων της βρετανικής κοινωνίας, αναλαμβάνει πρωτοβουλίες προκειμένου να εξασφαλίσει στο κόμμα και στην κυβέρνησή του την ικανότητα να οργανώσουν και να διευθύνουν συνεργασίες με τμήματα της σύνολης κοινωνίας. Προς το σκοπό αυτό, κάνοντας χρήση της κεντρικής παρουσίας και του ρόλου του ως κομματικού αρχηγού και, βεβαίως, ως πρωθυπουργού στο βρετανικό μοντέλο ανταγωνιστικής/πλειοψηφικής δημοκρατίας, ο Blair επιλεκτικά καλλιεργεί, τονώνει και επιμελώς διευρύνει τα πλουραλιστικά και διαβουλευτικά χαρακτηριστικά προπάντων του Εργατικού Κόμματος, αλλά και ανάλογα στοιχεία στο κράτος και την κυβέρνηση (Mair 2000: 23- 25).⁸ Με άλλα λόγια, ο T. Blair υποστηρίζει συμμετοχικές και διαβουλευτικές αρχές στο Εργατικό Κόμμα και την κυβέρνηση, για να εδραιώσει έναν τύπο 'θεσμιοποιημένου πλουραλισμού' (Mair 2000: 25), αλλιώς 'σηηνοθετημένου κορπορατισμού' (Hombach 1998), και να ευνοήσει την 'τμηματική εκπροσώπηση επιμέρους συμφερόντων' εις βάρος της μονοπωλιακής εκπροσώπησης των συμφερόντων οργανωμένων ομάδων (Scharpf 1993: 40), οι οποίες διεκδικούν 'συγκυριαρχία' στο κόμμα και την κυβέρνηση.

Με βάση τα παραπάνω, το Labour Party, ως κυβερνών κόμμα, εγκαθιστά θεσμικά και στηρίζει 'πλουραλιστικά δίκτυα πολιτικής' (Scharpf 1993: 39, Mair 2000: 23-25 και passim). Ως πολιτικό κόμμα, το 'new' Labour υιοθετεί δημοψηφισματικά στοιχεία και θεσμούς άμεσης δημοκρατίας στην εσωκομματική του λειτουργία, ενώ καθιστά δυσδιάκριτη τη διαφορά μεταξύ οργανωμένων ατομικών μελών και κατά θέματα συμμετεχόντων στις διαδικασίες οπαδών και περιστασιακών υποστηρικτών του. Διαφορετικά διατυπωμένο, το 'new Labour' επί T. Blair παρακολουθεί πιο άνετα τις μεταβολές στη συμπεριφορά και στις επιλογές συνολικά των 'εξατομικευμένων' και κομμα-

τικά 'περιπλανώμενων' εκλογέων και γίνεται περισσότερο συμβατό με τα χαρακτηριστικά του ανοικτού εκλογικού σώματος, τους προσανατολισμούς και τη δράση της κοινωνίας πολιτών κατά την ύστερη νεωτερικότητα (Leys 1997: 28-32, 178).

Το *άνοιγμα* του Εργατικού Κόμματος, καθώς και η επίδειξη εκ μέρους του ιδεολογικής, προγραμματικής και οργανωτικής *ευελιξίας*, ώστε να ανταποκρίνεται άμεσα σε μεταβολές στις πολιτικο-ιδεολογικές στάσεις και να προσαρμόζεται σε μετακινήσεις επί του άξονα Αριστερά - Δεξιά των βρετανών ψηφοφόρων, μάλιστα χωρίς προηγουμένως να έχει επιλύσει τα εσωτερικά οργανωτικά του προβλήματα, συνιστά εν τέλει ένα εγχείρημα *δικτύωσης* του με τη βρετανική κοινωνία πολιτών. Η επιτυχής έκβαση ενός τέτοιου εγχειρήματος, το οποίο εν τω μεταξύ επιχειρεί και το SPD (βλ. παρακάτω), θα τοποθετούσε το Labour Party σε εκείνον το χώρο της πολιτικής αγοράς, όπου κάθε φορά συγκλίνει η μεγάλη μάζα των εκλογέων, χωρίς όμως μια τέτοια ευέλικτη τοποθέτηση να δέσμευε το κόμμα σε κάποια συγκεκριμένη και σταθερή θέση στον άξονα.

Πάντως, το *άνοιγμα* και η *ευελιξία* του Εργατικού Κόμματος κάθε άλλο παρά δημιουργούν μια ασπίδα προστασίας του απέναντι στον υπαρκτό κίνδυνο για περαιτέρω συρρίκνωση της συνοχής στο εσωτερικό του κομματικού οργανισμού. Με άλλα λόγια, 'η σχέση του κόμματος με τα εντός' δεν αποτελεί απλή αντανάκλαση 'των σχέσεών του με τα εκτός'. Ένα σοβαρό πρόβλημα του Labour Party σήμερα αφορά, λοιπόν, σε αυτήν ακριβώς την κατάσταση στο εσωτερικό του: στη δημιουργία παράλληλων οργανωτικών δομών κυρίως σε επίπεδο κορυφής (βλ. το ρόλο των μη ελεγχόμενων από το κόμμα ινστιτούτων, γραφείων κ.λπ. που στηρίζουν το έργο του αρχηγού), όπως και στην ύπαρξη ασαφών και θολών οργανωτικών πραγματικότητων για τη λειτουργία κορυφαίων οργάνων του κόμματος (λ.χ. με ποιες οργανώσεις, σε ποιο βαθμό και μέχρι πότε διαβουλευονται οι επιτροπές του NPF⁹). Αυτές οι οργανωτικές ασάφειες στο εσωτερικό του Labour Party έχουν ως συνέπεια την έλλειψη επαρκούς συνοχής στις σχέσεις των διαφόρων οργανώσεων και οργανωτικών βαθμίδων μεταξύ τους, των οργανώσεων και της νέας ηγεσίας, της ηγεσίας και των υπαρχουσών πολιτικο-ιδεολογικών τάσεων. Το ανοικτό και ευέλικτο κόμμα εξεταζόμενο αποκλειστικά ως προς 'τις σχέσεις του με τα εκτός' έχει απαραίτητως ανάγκη από μια 'χαλαρή ζεύξη' 'στις σχέσεις του με τα εντός' του οργανωμένου κόμματος. Αυτό όμως το είδος της χαλαρής συνάρθρωσης των στοιχείων του κόμματος μεταξύ τους, στο πλαίσιο μάλιστα ενός τύπου κόμματος με μέτρια οργανωτική πυκνότητα (Tan 1997: 369-370),

όπως είναι το Labour Party, εν τέλει υποσκάπτει το κόμμα ως οργανωτική δομή και καθιστά δυσδιάκριτα τα όρια μεταξύ οργανωμένου και καταστατικού κόμματος αφενός και δικτυωμένου με την κοινωνία ρευστού και μεταβαλλόμενου κομματικού χώρου αφετέρου.

Εάν ωστόσο η ανάκαμψη της σημασίας και η εκλογική επιτυχία των πολιτικών κομμάτων στην ύστερη νεωτερικότητα αποτελούν συνάρτηση της μεταμόρφωσής τους από μαζικά κόμματα μελών που εκπροσωπούν και διαμεσολαβούν κοινωνικά αιτήματα ομάδων με διακριτά γνωρίσματα ('party as an agent'), σε οργανωτικά χαλαρούς μαζικούς κομματικούς χώρους που απλώς δικτυώνουν συμφέροντα ακόμη και ετερόκλητων ομάδων της κοινωνίας πολιτών ('party as a network'), τότε ανακύπτουν ορισμένα μείζονος σημασίας ερωτήματα που χρήζουν απαντήσεων. Αυτά αφορούν στην εικόνα και το μέλλον του οργανωμένου κόμματος ως μαζικού κόμματος μελών, στις βασικές αρχές επί των οποίων λαμβάνει χώρα η ένταξη στο κόμμα, στη σημασία και το ρόλο των οργανωμένων κομματικών μελών και στις σχέσεις ενός συρρικνούμενης οργανωτικής πυκνότητας κομματικού χώρου με μια εξ αρχής ισχυρή και συγκεντρωτική (Labour Party) ή σταδιακά συγκεντρωτικοποιούμενη (SPD) κομματική ηγεσία (βλ. Mair 2000).

Στη συνέχεια, αφού παρουσιάσουμε τις οργανωτικές εξελίξεις, τις συζητήσεις και προτάσεις που προέρχονται από το σημερινό SPD σχετικά με το 'κόμμα-δίκτυο', θα επανέλθουμε κριτικά στα παραπάνω ζητήματα.

Η κατεύθυνση της οργανωτικής ανασυγκρότησης στο SPD

Μια πορεία ανασυγκρότησης με συγχλίσεις και αποκλίσεις, αν και περισσότερο αργόσυρτη και διστακτική από εκείνη που διανύει το βρετανικό Labour Party, αλλά μέχρι στιγμής και περισσότερο συμβατή με την εικόνα του ως ενός σύνθετου οργανωτικά και εν γένει αποκεντρωμένου μαζικού κόμματος, παρουσιάζει το SPD. Με λιγότερα απτά αποτελέσματα στον τομέα της οργανωτικής του ανασυγκρότησης, το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα Γερμανίας έχει ωστόσο εισέλθει τα τελευταία χρόνια δυναμικά στον τομέα της παραγωγής ιδεών για τη φυσιογνωμία και το μέλλον των μαζικών-πολυσυλλεκτικών κομμάτων στην ύστερη νεωτερικότητα.

Οι βασικές, πάντως, αιτίες γι' αυτήν την καθυστέρηση και τη διστακτικότητα του εγχειρήματος της οργανωτικής και προγραμματικής προσαρμογής του SPD στα νέα δεδομένα και στις αλλαγές της γερμανικής κοινωνικής δομής, που εν τέλει επέφερε την 'οργανωτική και στρατηγική παράλυση' του

στη δεκαετία του '80 (Kitschelt 1994: 247), ευρίσκονται κατά βάση στη θεσμικά ισχύουσα αρχιτεκτονική διάταξη των δυνάμεων στο εσωτερικό του κόμματος. Οι πολιτικές και οργανωτικές επιλογές του SPD, διαφορετικά από ό,τι εκείνες του Labour Party, αναπτύσσονται στο πλαίσιο ενός ιδιαίτερου, γερμανικού, 'μοντέλου δημοκρατίας διαπραγματευτικού τύπου' (βλ. Lehmbruch 1976: 15, Czada/Schmidt 1993: 7-13). Οι επιλογές αυτές σε στενό κομματικό πλαίσιο συνιστούν το αποτέλεσμα πολυμερούς διαβούλευσης, συνεργασίας και εν τέλει επίτευξης συμφωνίας σε περιφερειακό και κεντρικό επίπεδο των μελών και στελεχών, των εσωτερικών και των συνεργαζόμενων δυνάμεων του κόμματος μεταξύ τους. Ο πρόεδρος του SPD, διαφορετικά από ότι ο αρχηγός του Labour Party, δεν διαθέτει από μόνος του τη δύναμη πηδαιούχησης 'από τα πάνω προς τα κάτω' (S. Scagrow) της πολιτικής-προγραμματικής κατάστασης και των οργανωτικών επιλογών στο κόμμα. Ο πρόεδρος στο SPD δεν έχει την ιδιότητα του 'αρχηγού', όπως στο βρετανικό Labour Party, αλλά είναι ο 'επικεφαλής' (Parteivorsitzende) του 'προεδρείου του κόμματος' (Parteivorstand). Μάλιστα, η δύναμη και ο ρόλος του ως πρόεδρου έχει ως υποχρεωτικό περιοριστικό φόντο τόσο την αυξημένη και απαράβατη αυτονομία των κομματικών οργανώσεων (SPD vor Ort) στα ομόσπονδα κρατίδια, όσο και τα διευρυμένα δικαιώματα των κορυφαίων οργανωμένων εκπροσωπήσεων της κοινωνίας (κυρίως των εργατικών συνδικάτων) στη συνδιαμόρφωση των πολιτικών αποφάσεων.

Ένα παράδειγμα από το πρόσφατο και ατελές εγχείρημα ανασυγκρότησης του SPD, που διευκρινίζει και επιβεβαιώνει τα παραπάνω, αποτελεί η απόφαση του ομοσπονδιακού συνεδρίου της Βρέμης (1991), σύμφωνα με την οποία –μετά από μακρά διαβούλευση σε όλα τα επίπεδα του κόμματος– ανατέθηκε σε μια επιτροπή ειδικής σύνθεσης να ερευνηθεί και να καταθέσει στο επόμενο τακτικό συνέδριο (Wiesbaden 1993) ένα ολοκληρωμένο σχέδιο για το 'SPD του 2000' (Piecyk/Klimmt/Klapprodt 1993). Ενδιαφέρον παρουσιάζει το πλαίσιο εφαρμογής της συγκεκριμένης απόφασης, καθώς στην επιτροπή δόθηκαν από το ανώτατο καθοδηγητικό όργανο του κόμματος που είναι το προεδρείο του, με εξουσιοδότησή του όμως από το τακτικό συνέδριο (Βρέμη 1991), ορισμένες ευρείες ως προς τη διαπίλωσή τους, όμως σαφείς ως προς τη στόχευσή τους κατευθυντήριες γραμμές. Όρος, λοιπόν, απαράβατος για την ανασυγκρότηση του SPD ήταν να διασφαλιστεί ότι οι οργανωτικές μεταρρυθμίσεις, που από την επιτροπή ειδικής σύνθεσης θα προτεινόταν για να τεθούν προς κρίση στο τακτικό συνέδριο του κόμματος, χωρίς να υπονομεύουν τη φυσιογνωμία του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος

ως ενός κόμματος μελών, θα κινούνταν προς μια συγκεκριμένη (διπλή) προοπτική (βλ. Engholm 1993: 7): Της ενεργοποίησης των οργανωμένων μελών του SPD και της ουσιαστικότερης συμπεριληψής τους στις λειτουργίες και αποφάσεις του κόμματος, καθώς επίσης και της προσέλευσης στη ζωή του κόμματος της μη-οργανωμένης κοινωνίας και του ανοίγματος του SPD σε ενεργά τμήματα της κοινωνίας πολιτών, όμορα με εκείνα που είναι ήδη οργανωμένα στο εσωτερικό του.

Οι κύριες οργανωτικές αλλαγές στο ξεκίνημα της δεκαετίας του '90 (Lösche 1993: 39-43, Lösche 1996: 240-257, Poguntke 1997: 274): αντικατάσταση της 'αρχής της εκλογής δι' αντιπροσώπων' (Delegiertenprinzip) των υποψηφίων του κόμματος, πλην της εκλογής του υποψηφίου προέδρου του, με την αρχή των 'ψηφοφοριών βάσης' (Urwahl)· διεύρυνση του θεσμού των 'εσωκομματικών δημοψηφισμάτων μεταξύ των κομματικών μελών' (Urabstimmung) προκειμένου να ληφθούν αποφάσεις και να χαραχθούν πολιτικές σε κρίσιμα θέματα· και, τέλος, επιλεκτικό άνοιγμα του κόμματος σε συμπαθούντα και κοινωνικώς δραστήρια 'μη-μέλη', έβαλαν εν τέλει το SPD σε μια πορεία ανανέωσης. Οι νέες οργανωτικές αρχές και, κυρίως, η μερική ριζοσπαστικοποίησή τους από τη νέα ηγεσία (R. Scharping και G. Schröder), καθώς και η θετική ανταπόκριση των εκλογέων σε μια τέτοια εφαρμογή, προσέδωσαν στην ανασυγκρότηση του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος στοιχεία συγκλίνοντα με εκείνα του βρετανικού Labour Party. Το γεγονός ότι ο R. Scharping εκλέχθηκε το 1993 πρόεδρος του κόμματος 'στην πραγματικότητα μέσω μιας ψηφοφορίας βάσης' (Lösche 1993: 41) και ο G. Schröder έλαβε το χρίσμα του υποψηφίου καγκελάριου κατ' ουσίαν από το σώμα των ψηφοφόρων του SPD στο πλαίσιο μιας οιονεί προκριματικής εκλογής στην Κάτω Σαξωνία (Glottz 1998: 293), καθιστά προφανές ότι το εγχείρημα της οργανωτικής ανασυγκρότησης φέρνει το SPD πιο κοντά στα *προσωποκεντρικά χαρακτηριστικά* του βρετανικού μοντέλου πολιτικού κόμματος.

Το SPD, λόγω της υπάρχουσας οργανωτικής του δομής και της διάταξης των δυνάμεων στο εσωτερικό του, είναι κατ' αρχάς περισσότερο εξοικειωμένο με την, ακόμη και ισότιμη, συμμετοχή ατόμων που αν και δεν διαθέτουν την πλήρη τυπική ιδιότητα του οργανωμένου μέλους, μπορούν να συμμετέχουν σε συγκεκριμένες πτυχές του κομματικού γίγνεσθαι (§10 του καταστατικού), όπως στις δέκα 'ομάδες εργασίας' (Arbeitsgemeinschaften) του κόμματος.¹⁰ Το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα, ακριβώς λόγω της αυξημένης αυτονομίας των διαφόρων οργανωτικών του μονάδων, λ.χ. των ομάδων εργασίας

του, όπως επίσης της αυτονομίας των οργανωτικών του επιπέδων, λ.χ. των οργανώσεων του κόμματος στα ομόσπονδα κρατίδια, δίνει σε ένα πρώτο επίπεδο παρατήρησης την εικόνα ενός 'κόμματος κομμάτων' (P. Lösche). Το SPD, παρά την υψηλή οργανωτική του συνθετότητα και τη μαζικότητά του ως ενός αυθεντικού κόμματος μελών, ανταποκρίνεται στα χαρακτηριστικά ενός *αποκεντρωμένου* και με *συλλογικές διαδικασίες* κόμματος. Το ότι αυτό το κατ' αρχήν *ανοικτό* και *συναινετικό* Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα, παρ' ότι ευάλωτο στον εσωτερικό κατακερματισμό της οργανωτικής του δομής, δεν εμφάνισε εκτεταμένο 'οργανωτικό θρυμματισμό' (βλ. Wiesendahl 1998: 223) κατά τη διάρκεια της μακρόχρονης οργανωτικής κρίσης του, οφείλεται στο γεγονός ότι παρότι πρωτοπόρησε στην παραγωγή ιδεών, εν τέλει αντιστάθηκε στην εφαρμογή προτάσεων που ευνοούσαν την πλήρη προσαρμογή του στην πορεία ενός εξετασμένου εκλογικού σώματος. Διαφορετικά διατυπωμένο, από τη μια ο κομματικός μηχανισμός του SPD υιοθέτησε προτάσεις οργανωτικής ανανέωσης που ευνοούσαν τη συμμετοχικότητα και τον καταμερισμό της εξουσίας, δηλαδή προτάσεις που επιβεβαίωναν και επέτειναν τα χαρακτηριστικά του ως ενός αποκεντρωμένου και συναινετικού κόμματος μελών. Από την άλλη όμως, ο ίδιος μηχανισμός, προπάντων ο σκληρός του πυρήνας, έδειξε επιφυλακτικότητα ή και άρνηση στην πρόθεση της εκσυγχρονιστικής του τάσης να εισάγει οργανωτικούς νεωτερισμούς που να ενισχύουν το πρόσωπο του προέδρου και, άμεσα ή έμμεσα, να απομειώνουν τη σημασία του οργανωμένου κόμματος (Haferkamp 2000).

Για το λόγο αυτό αντιμετωπίστηκε με ιδιαίτερη χαυποψία από το μηχανισμό του SPD το σχέδιο για τη δημιουργία θεματικών οργανώσεων βάσης, αλλιώς: 'ενώσεων με επίκεντρο ιδέες' (Konzeptionsvereine) (Hombach 1998: 98, Poguntke 1997: 263). Σε αυτές, εκτός από τα τακτικά του μέλη, θα μπορούσαν να συμμετάσχουν κατά τρόπο ισότιμο από τη σκοπιά των δικαιωμάτων τους, αλλά με λιγότερες καταστατικές δεσμεύσεις και τυπικές υποχρεώσεις και μη-μέλη του κόμματος. Τα τελευταία θα δεσμεύονταν σε μια κοινή στόχευση για συγκεκριμένα διακυβεύματα σοσιαλδημοκρατικού ενδιαφέροντος, χωρίς να προϋποτίθεται και συμφωνία όλων των συμμετεχόντων στις γενικές αρχές και θέσεις του SPD.¹¹

Σφοδρή κριτική υπέστησαν, επίσης, προτάσεις που αναφέρονταν στον οργανωτικό μετασχηματισμό των παραδοσιακών *τοπικών* οργανώσεων (Ortsvereine), προκειμένου η δομή των οργανώσεων βάσης του κόμματος να απαγκιστρωθεί από εκείνες τις, κατά πολλούς, παρωχημένες και πλέον μη λειτουργικές αρχές, βάσει των οποίων η κομματική ένταξη θεμελιώνεται σε

κριτήρια γεωγραφικά/εδαφικά και εργασιακά/επαγγελματικά. Όμως, η εξακολουθητική εφαρμογή των κριτηρίων αυτών στις γεωγραφικά απο-οριοθετημένες (de-territorialized) και εργασιακά ευέλικτες ύστερες νεωτερικές κοινωνίες συντηρεί την υπάρχουσα κομματική αποξένωση και μετατρέπει την ένταξη στο κόμμα από ατομική επιλογή, απλώς σε μια δυσκίνητη εξωτερική προσαρμογή (βλ. Guehenno 1998: 137-141).

Τέλος, με ανάλογη καχυποψία στη συγκυρία λίγο πριν και λίγο μετά τις εκλογές του 1998 για την Ομοσπονδιακή Βουλή (Bundestag) που έφεραν το SPD στην κυβέρνηση, αντιμετωπίστηκε και το εγχείρημα της ομάδας των εκσυγχρονιστικών στελεχών του G. Schröder να δικτυώσουν το κόμμα και το κράτος με όλους τους κατά θέματα (public issues) και κατά περίπτωση σημαντικούς, με ιδέες και πρόθυμους για συνεργασία και δράση φορείς της κοινωνίας πολιτών, οι οποίοι υπερασπίζονται στόχους δημοσίου συμφέροντος. Η εφαρμογή ενός μοντέλου του 'σκηνοθετημένου' ή 'πλουραλιστικού κορπορατισμού' (Hombach 1998, Czerwick 1999), δηλαδή ανοικτών μορφών διαπραγματευτικής διαδικασίας για τη λήψη πολιτικών αποφάσεων, συνάντησε πρώτα απ' όλα την αντίδραση του 'παλαιού SPD'. Το τελευταίο, εξ ονόματος κυρίως των συνδικάτων, αναγνώρισε στις ανοικτές διαδικασίες λήψης πολιτικών αποφάσεων και στη συμμετοχή σε αυτές κάθε φορά διαφορετικών φορέων, ανάλογα με τα προς διευθέτηση ζητήματα, τα δημόσια διακυβεύματα και τα θιγόμενα και ενδιαφερόμενα μέρη, τον καθ' όλη τη μεταπολεμική περίοδο κεντρικό πολιτικό ρόλο των 'οργανώσεων-προθαλάμων' (Vorfeldorganisationen) του SPD να περιορίζεται σημαντικά.

Όχι μόνο ο ρόλος των 'οργανώσεων-προθαλάμων', αλλά και αυτή η ίδια η σημασία του οργανωμένου κόμματος και η λειτουργία του ως διαμεσολαβητή διακριτών συμφερόντων αρκετοί έχουν τη γνώμη ότι εν τέλει θα περιοριστεί σημαντικά (Haferkamp 2000, Meyer 2000), εφόσον υπερισχύσουν απόψεις όπως εκείνη του σημερινού γενικού γραμματέα του SPD Fr. Müntefering. Ο Müntefering, σε ένα πολυσυζητημένο άρθρο του με τίτλο 'Η Δημοκρατία χρειάζεται Κόμμα' (2000), υπερασπιζόμενος έναν τύπο κομματικής οργάνωσης που έχει τη δύναμη να προσαρμόζεται και να ανανεώνεται διαρκώς, προτείνει στο SPD 'να ανοίξει διάπλατα τις πόρτες του', προσκαλώντας στις γραμμές του 'να συμμετάσχουν και να συναποφασίσουν' 'όλους τους ενδιαφερόμενους πολιτικά', ακόμη και εκείνους που δεν διαθέτουν κανενός είδους κομματική ταύτιση με τη Σοσιαλδημοκρατία. Προκειμένου να βρει κοινωνικό αντίκρουσμα η πρόταση αυτή συζητείται σοβαρά η καθιέρωση 'ανοικτών προκριματικών εκλογών' και διευρυνμένων δημοψηφισματι-

κών τεχνικών σε επίπεδο ομοσπονδιακής επικράτειας. Στόχος είναι να μπορουν να συμμετέχουν σε σημαντικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων στο κόμμα, αλλά και ως υποψήφιοι σε εκλογίμες θέσεις στις υπάρχουσες κοιμματικές λίστες που αντιστοιχούν σε κοιμματικά αξιώματα, πέραν των οργανωμένων μελών του, και όλων εκείνων των ενδιαφερόμενων οπαδών του SPD, οι οποίοι διαθέτουν 'άλλη από την συνηθισμένη κοιμματικο-πολιτική εμπειρία' (Münterfering 2000).¹²

Με βάση τις απόψεις Münterfering, απώτερος στόχος του SPD είναι να συν-αποφασίζει μαζί με όλους τους 'ενδιαφερόμενους πολίτες', δημιουργώντας τυπικές και άτυπες διακομματικές συμμαχίες με το σύνολο της κοινωνίας πολιτών. Με τον τρόπο αυτό, το SPD θα καταστεί 'ικανό' να διαχειρίζεται τις δημόσιες υποθέσεις προς το συμφέρον 'του συνόλου των συμπολιτών', όπως ισχυριζόταν ο R. Michels, διαβλέποντας τις επερχόμενες εξελίξεις για το SPD και τα άλλα μαζικά κόμματα, ήδη από τις αρχές του 20ού αιώνα (Michels 1997: 53). Εάν, όμως, το SPD, μαζί με άλλα κόμματα της νέας Σοσιαλδημοκρατίας, 'κατατείνει εγγενώς' να απλώνεται πέρα από την κοινωνική βάση του' (Michels 1997: 56) αδιαφοροποίητα και χωρίς περιορισμούς, τότε το 'παράδοξο' είναι ότι η επίτευξη του εσω-κομματικού αυτού στόχου της κοινωνικής και εκλογικής διάχυσής του δεν αποκλείεται να οδηγήσει στη συρρίκνωση της πολιτικής σημασίας του κόμματος στη σύγχρονη δημοκρατία, όπως διατείνονται σύγχρονοι αναλυτές των πολιτικών κομμάτων (βλ. Mair 2000: 22).¹³ Τη συρρίκνωση αυτή την ομολογεί κατ' ουσία και ο ίδιος ο Fr. Münterfering, ο οποίος αναλύοντας το ρόλο των κομμάτων στην ύστερη νεωτερικότητα αναφέρει χαρακτηριστικά ότι 'τα κόμματα είναι και αυτά στοιχείο, αλλά δεν είναι μόνο αυτά το προστατευτικό κιγκλιδώμα και ο κινητήριος μοχλός της δημοκρατίας' (Münterfering 2000, υπογρ. Β.Γ.). Με άλλα λόγια, σύμφωνα με τον γενικό γραμματέα του SPD, τα κόμματα συμμετέχουν εξίσου με άλλες οργανώσεις στην κρατική δραστηριότητα για τη λειτουργία της δημοκρατίας. Καθώς, όμως, ιδίως στην ΟΔΓ, τα κόμματα αναγνωρίζονται θεσμικά ως απαραίτητο συστατικό στοιχείο του μεταπολεμικού κράτους (Stöss 1997: 13),¹⁴ εντός του οποίου έχουν αναδειχθεί σε 'αποφασιστικούς φορείς διαμόρφωσης της πολιτικής θέλησης' (Lenk 1990: 120), είναι προφανές ότι η μη μονοπωλιακή αλλά, πάντως, κυριαρχική θέση τους στη διαδικασία αυτή δεν τα εξομοιώνει με άλλες οργανώσεις συμφερότων που επίσης συμβάλλουν στη διαμόρφωση της θέλησης του λαού.¹⁵

'Κόμμα σημαίνει αποκοπή, αποχωρισμό· μέρος, όχι όλον. Το κόμμα είναι επομένως περιορισμός', είχε σημειώσει ο R. Michels, δίνοντας έτσι έναν

ευσύνοπτο, αλλά περιεκτικό ορισμό της έννοιας του πολιτικού κόμματος (Michels 1997: 56). Εάν, όμως, το κόμμα στην ανάλυση του Münterfering δεν διεκδικεί πλέον μια κάποια σαφή κοινωνική βάση, αλλά συλλήβδην τους 'ενδιαφερόμενους πολίτες' και εν δυνάμει το άθροισμα της κοινωνίας πολιτών, τότε το κόμμα από μέρος τείνει να μεταβληθεί σε όλον και να ταυτιστεί με το λαό. Μάλιστα, αυτή η εξίσωση κόμματος – λαού μπορεί να οδηγήσει όχι στην αποδυνάμωση του κόμματος στη σύγχρονη δημοκρατία, δηλαδή σε μια 'δημοκρατία χωρίς κόμματα' όπως διατείνεται ο P. Mair (Mair 2000: 25 επ.), αλλά αντιθέτως στην ενδυνάμωσή του, στη συνταύτιση δηλαδή κόμματος – κράτους και εν τέλει στη χειραγώγηση και την καταδυνάστευση του λαού.

Από το κόμμα περιχαρακωμένων μελών στο 'κόμμα-δίκτυο': Παρατηρήσεις – αντιρρήσεις – προτάσεις

Το SPD, μετά την υπέρβαση των πρόσκαιρων εσωκομματικών κλυδωνισμών που προκλήθηκαν εξ αιτίας της παραίτησης του O. Lafontaine από τη θέση του προέδρου του κόμματος (1999), την άμεση αρχηγική εδραίωση του G. Schröder στο κόμμα και τη θετική ανταπόκριση της κοινωνίας στις θέσεις και τις πολιτικές του SPD, καταβάλλει εκ νέου μια συντονισμένη προσπάθεια πολιτικής και οργανωτικής ευθυγράμμισης του στις δομικές αλλαγές (εξατομίκευση, παγκοσμιοποίηση, μεσοποίηση) του 'ψηφιακού καπιταλισμού' (P. Glotz). Στην προσπάθεια αυτή, εκτός από τη συμβολή του γενικού γραμματέα του Fr. Münterfering, με τα κείμενα και τις προτάσεις τους παρεμβαίνουν και άλλα ανώτατα στελέχη, προεξάρχοντος του γραμματέα του προεδρείου του SPD M. Machnig.

Στο νέο σχέδιο ανασυγκρότησης του SPD, το οποίο φιλοδοξεί να καταστεί ένα σχέδιο ανασυγκρότησης των κομμάτων της 'νέας Σοσιαλδημοκρατίας' συνολικά, πρωτοστατεί η ιδέα Machnig για τη μετατροπή τους σε ένα νέο τύπο 'κόμματος-δικτύου' (Network Party / Netzwerkpartei). Σε ομότιτλο άρθρο του, που για λόγους επικοινωνιακής τακτικής αρχικώς δημοσιεύθηκε κατ' αποκλειστικότητα σε ιστοσελίδα του περιοδικού 'Der Spiegel' (Spiegel Online 20.10.2000) (βλ. Rötzer 2000), ο M. Machnig ορίζει ως 'κόμμα-δίκτυο' ένα κόμμα συναποτελούμενο από 'ενεργά μέλη, δραστήριους υποστηρικτές και ενδιαφερόμενους συνομιλητές' (Machnig 2000: 655). Τα μέλη, οι υποστηρικτές και οι συνομιλητές του SPD θεωρούνται μάλιστα ως 'το πλέον σημαντικό κεφάλαιο ενός κόμματος-δικτύου'. Χωρίς αυτούς δεν θα ήταν δυνατό να συγκροτηθεί 'κανένας απευθείας διάλογος' ούτε να συσταθούν 'δημοκρα-

τικές συμμαχίες' κόμματος – πολιτών, οι οποίες 'κοινωνικά και πολιτισμικά' να είναι 'πολύ πιο ετεροειδείς από την εκλογική πελατεία της Σοσιαλδημοκρατίας κατά την περίοδο της ακμής της ως λαϊκού κόμματος' (Machnig 2000: 655). Ανατρέχοντας μάλιστα στον τύπο του 'πανσυλλεκτικού κόμματος', ο οποίος για την 'άμεση εκλογική επιτυχία' του προσανατολίζεται στη δημιουργία 'ευρύτερων συναινέσεων' μεταξύ κοινωνικών ομάδων 'στις οποίες δεν υπάρχουν εμφανείς λόγοι σύγκρουσης των συμφερόντων τους' (Kirchheimer 1991: 87), ο Machnig διατείνεται ότι στην ύστερη νεωτερικότητα ήρθε πλέον η ώρα 'τα κόμματα να γίνουν πράγματι εκείνο που ο Otto Kirchheimer κατά τη δεκαετία του '60 είχε αποκαλέσει *catch-all party*': να 'οργανώνουν λίγο έως πολύ προσωρινές, καθώς και κοινωνικά και πολιτισμικά ετερόκλητες εκλογικές συμμαχίες, εντελώς διαφορετικές από εκείνες των λαϊκών κομμάτων στη διάρκεια των τριών πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών' (Machnig 2000: 656). Εάν, λοιπόν, οι τάσεις 'απο-ιδεολογικοποίησης' κατά την πρώτη μεταπολεμική εποχή ήταν εκείνες που 'ουσιαστικά συνέτειναν στη γένεση και διάδοση' των –κατά Kirchheimer– 'πανσυλλεκτικών κομμάτων', στην ύστερη νεωτερικότητα τα κόμματα κατά Machnig 'δεν είναι καν μέρος του ιδεολογικού και συμβολικού εποικοδομήματος υπαρχουσών κοινωνικών αντιθέσεων'. Τα κόμματα 'από μόνα τους –με τη διήθηση των Μέσων– συναρμολογούν τις ομάδες στήριξής τους' (Machnig 2000: 656). Αυτές οι *μονταρισμένες* από τα 'κόμματα-δίκτυα', 'λιγότερο ή περισσότερο προσωρινές εκλογικές συμμαχίες', είναι το αποτέλεσμα της συγκατάνευσης των εκλογέων για τα δημόσια θέματα που αναδεικνύουν, τις λύσεις που προτείνουν, καθώς και για τα επικοινωνιακά και οργανωτικά μέσα που τα κόμματα χρησιμοποιούν. Είναι εν τέλει δηλωτικά των γνώμών που σχηματίζονται για την αρμοδιότητα και την αποτελεσματικότητα των κομμάτων στη διαχείριση και επίλυση των προβλημάτων της κοινωνίας πολιτών (Machnig 2000: 656, 660 και 656-660 *passim*).

Συμπερασματικά και συνοψίζοντας τα παραπάνω, η ιδέα ενός 'κόμματος-δικτύου' για το SPD και τα λοιπά κόμματα μιας 'νέας' Σοσιαλδημοκρατίας στηρίζεται στη δημιουργία οργανώσεων 'ευέλικτων' και 'ανοικτών' για ένα μέρος του εκλογικού σώματος, το οποίο είναι σαφώς ευρύτερο από το *maximum* της διεκδικήσιμης εκλογικής δύναμης του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος ως ενός λαϊκού-πολυσυλλεκτικού πολιτικού κόμματος. Οι ανοικτές και ευέλικτες αυτές οργανωτικές μονάδες, με πρωτοβουλίες που αναπτύσσονται σε κεντρικό επίπεδο, επιχειρούν να προσανατολίσουν, να ενεργοποιήσουν, να συνδυάσουν μεταξύ τους, να μοντάρουν και εν τέλει να δικτυώσουν

τα κοινοβουλευτικά και άλλα στελέχη, τα μέλη και τους οπαδούς του κόμματος, όπως και τους κάθε φορά ενδιαφερόμενους για επιμέρους ζητήματα υποστηρικτές και συζητητές του, είτε αυτοί είναι μεμονωμένα πρόσωπα είτε είναι ομάδες και οργανώσεις της κοινωνίας πολιτών. Με δεδομένο ότι τα μονταρισμένα σύνολα, οι 'δικτυώσεις' αυτές στο επίπεδο του κόμματος, όπως άλλωστε και κάθε είδους δικτυώσεις όπου κι αν αυτές δημιουργηθούν, (επιδιώκεται να) είναι μαζικές αλλά και ευπροσάρμοστες, ώστε να μπορούν να ανταποκριθούν στην αυξανόμενη ρευστότητα της κοινωνικής δομής και στην εντεινόμενη περιπλάνηση των εξατομικευόμενων κοινωνικών υποκειμένων, το 'κόμμα-δίκτυο' δεν εμφανίζεται προσηλωμένο στα συμφέροντα μιας ορισμένης τάξης. Έχοντας υπερβεί το καθήκον της προσηλωσης στα συμφέροντα συγκεκριμένων ομάδων (Kirchheimer), έχοντας αποποιηθεί το ρόλο του στρατευμένου διαμεσολαβητή *ειδικών* συμφερόντων και έχοντας ενστερνιστεί το ρόλο 'μεσίτη' (Katz/Mair), δηλαδή ενός επαγγελματία μεσολαβητή συμφερόντων της κοινωνίας πολιτών στην κεντρική διοίκηση, το κατά Machnig 'κόμμα-δίκτυο' απευθύνεται εν δυνάμει σε όλο το φάσμα του εκλογικού σώματος, λειτουργώντας ως μέσο για τη σύμπτυξη 'δημοκρατικών συνεργασιών πολιτών'. Το εγχείρημα της σύμπτυξης τέτοιων συνεργασιών, με λιγότερο ή περισσότερο σταθερή ή και μόνο επικαιρική διάρκεια, αναδεικνύει μια νέα διάκριση στο εσωτερικό των μαζικών κομμάτων: Ενώ σε παλαιότερες παραλλαγές τους ο κατά βάση *διαξενικτικός τρόπος* που τα κόμματα εκπροσωπούσαν τα *συμφέροντα* της κοινωνίας πολιτών προσδιόριζε τα βασικά χαρακτηριστικά των μαζικών κομμάτων, στις κοινωνίες της ύστερης νεωτερικότητας τα επικοινωνιακά, τα τεχνολογικά, τα διοικητικο-τεχνικά και όποια άλλα μέσα χρησιμοποιούνται για την κομματική *δικτύωση* της κοινωνίας πολιτών διαμορφώνουν την κεντρική ταυτότητα των κομμάτων σήμερα. Καθώς, όμως, τα μέσα αυτά είναι λίγο έως πολύ κοινά για όλα τα σύγχρονα κυβερνητικά κόμματα, η ανάδειξη ενός τύπου 'κόμματος- δικτύου' τελικώς συμβάλλει στις κομματικές συγκλίσεις και, άρα, στον περιορισμό του κομματικού ανταγωνισμού. Το 'κόμμα-δίκτυο' δεν συναρμολογεί, λοιπόν, μόνο συμφέροντα και ομάδες της κοινωνίας πολιτών σε μια κοινή εκλογική προοπτική, αλλά μετατρέπει συνολικά τα ίδια τα κόμματα σε 'ένα κόμμα στον πληθυντικό' (J. Agnoli). Ταυτοχρόνως, στο 'κόμμα-δίκτυο' εξασθενούν οι διαμεσολαβητικές λειτουργίες όχι μόνο στη σχέση κομμάτων – κοινωνίας πολιτών, αλλά και στο εσωτερικό των πολιτικών κομμάτων. Όπως στα προηγούμενα διαπιστώσαμε, για σημαντικά θέματα τα κομματικά μέλη αποφασίζουν απευθείας, χωρίς την παρέμβαση νομίμων αντιπροσώπων, με παράκαμα-

ψη καταστατικών διαδικασιών, ή/και μόνο με άμεση επαφή με την κεντρική ηγεσία. Σε μαζικά κόμματα, όμως, που στο εσωτερικό τους ατονούν οι διαμεσολαβητικές λειτουργίες και πληθαίνουν οι δημοψηφισματικές τεχνικές, μια νέα 'ατομικιστική αντίληψη' της ιδιότητας του κομματικού μέλους κάνει την εμφάνισή της (Katz/Mair 1995: 20). Η αντίληψη αυτή υποσκάπτει την υπόσταση των πολιτικών κομμάτων ως μαζικών κομμάτων μελών, δηλαδή ως οργανώσεις που συστρατεύονται στην υπεράσπιση και την προώθηση συλλογικών στόχων.

Το 'κόμμα-δίκτυο' στην εποχή της διακινδύνευσης και της εξατομικεύσης, ισχυρίζονται οι υποστηρικτές του, συμβάλλει στη σύμπτυξη, συμπλεκτική συνάρθρωση και συναινετική διατύπωση των επιμέρους διακριτών, ενίοτε και αντιθετικών συμφερόντων της κοινωνίας πολιτών. Τα παραπάνω, θα πρέπει ωστόσο ως αντίλογος να προστεθεί, λαμβάνουν συνήθως χώρα με πρωτοβουλία, γνώση και απόφαση μιας στενής επιτελικής του ομάδας, γεγονός που υποβαθμίζει περαιτέρω τα χαρακτηριστικά του ως ενός κόμματος μελών και επιτείνει εκείνα ως ενός επαγγελματοποιημένου και συγκεντρωτικά δομημένου 'κόμματος-αρχηγείου' (Katz/Mair 1995: 21).

Το 'κόμμα-δίκτυο', διατείνονται επίσης οι υποστηρικτές του, διαθέτοντας ευελιξία και αμεσότητα στη λειτουργία του, δεν προσπαθεί απλώς να είναι συμμετοχικότερο από ό,τι τα παλαιότερα μαζικά κόμματα, να διαθέτει διαφανείς διαδικασίες και να είναι ανοικτό σχεδόν σε κάθε τύπο συμφέροντος που μπορεί να ταιριάζει στις βασικές αξίες και τον καμβά των πολιτικών ιδεών που αυτό εκπροσωπεί. Το 'κόμμα-δίκτυο' από τη μεριά του στοχεύει ακριβώς να είναι αυτό που θα προσανατολίσει, θα προσαρμόσει και θα διαπλέξει στον κορμό του διάχυτα, ρευστά και μεταβαλλόμενα συμφέροντα της κοινωνίας πολιτών. Θα πρέπει ωστόσο να μην αποσιωπηθεί το γεγονός, ότι η δικτύωση των συμφερόντων της κοινωνίας πολιτών με το κόμμα και, κατ' επέκτασιν με το κράτος και την κυβέρνηση είναι μια διεργασία αμφίσημη. Τέτοιες δικτυώσεις δημιουργούν μεν προϋποθέσεις συμμετοχής της κοινωνίας πολιτών σε ανοιχτές και διαβουλευτικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων προπάντων για τη διαχείριση των προβλημάτων της ύστερης νεωτερικότητας (Stern/Fineberg 1996: 20-33), ελλοχεύει ωστόσο πάντα ο κίνδυνος οι δικτυώσεις αυτές να υποσκάψουν την ανεξαρτησία της κοινωνίας πολιτών και να οδηγήσουν σε χειραγώγησή της από το κόμμα, την κυβέρνηση και το κράτος.

Για κάποιους που αντιστέκονται στη μετατροπή των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων σε 'κόμματα-δίκτυα', ο τύπος αυτός κόμματος δεν αποτελεί παρά

μια οργάνωση χωρίς πολιτική και ιδεολογική ταυτότητα, ένα είδος 'χαμαιλέοντα του ευέλικτου ανθρώπου', όπως δηκτικά έχει υποστηριχθεί (Rötzer 2000). Για κάποιους άλλους που επίσης αντιδρούν έντονα στη μετατροπή αυτή, πίσω από το πλαίσιο του 'κόμματος-δικτύου' κρύβεται εν τέλει ένα σχέδιο εκκένωσης των πολιτικών κομμάτων από τα σταθερά τους μέλη. Τα κομματικά μέλη, καθώς διαθέτουν 'σταθερό τρόπο ζωής, πεποιθήσεις και βιογραφικά προσδιορισμένες αξίες', θεωρείται ότι παρεμποδίζουν το κόμμα στη 'γνήσια αποτύπωση' όλων των νέων τρόπων ζωής, σκέψης και πολιτικής' που αναδεικνύονται στην κοινωνία (Dürr 2001: 18). Ευρισκόμενα ενώπιον μιας συνεχιζόμενης κρίσης μελών, αν και με ηπιότερα χαρακτηριστικά από ό,τι πριν μια δεκαετία, τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα εκτιμούν ότι δεν είναι αναγκαίο να επενδύσουν ιδιαιτέρως για την υπέρβαση της κρίσης αυτής, καθώς μάλιστα η επιχειρησιακή ικανότητά τους εξαρτάται πλέον σε μεγάλο βαθμό από τη στήριξη τους από επαγγελματίες της πολιτικής και από στελέχη της πολιτικής τάξης, όπως και από το έργο τους στον τομέα της πολιτικής επικοινωνίας και μαζικής ενημέρωσης. Χωρίς όμως ένα μαζικό κόμμα μελών που να δημιουργεί μέσα από τα οργανωμένα μέλη του τους όρους της νομιμοποίησης, όπως και της σταθερότητας και της συνέχειάς του, τα κόμματα θα μοιάζουν απλώς 'με τρένα προς το πουθενά' (T. Dürr). Ιδιαίτερος σε εποχές ραγδαίων κοινωνικών αλλαγών, ανάδειξης νέων διακυβευμάτων και αβεβαιότητων, τα κόμματα οφείλουν πάνω απ' όλα να αποπνήσουν ηρεμία και σταθερότητα, όροι απαραίτητοι για την επιβίωσή τους, αλλά και την ουσιαστική στήριξη της κοινωνίας πολιτών (Dürr 2001: 19). Σε μεταβατικές περιόδους, τα ενεργά μέλη συμβάλλουν ουσιαστικά και στην κινητοποίηση των εκλογέων και στην ενίσχυση της αποδοχής των κομμάτων από την κοινωνία πολιτών (βλ. Mair 1994: 15).

Οι προβληματισμοί και οι σχετικές συζητήσεις για ένα 'κόμμα-δίκτυο' έχουν μόλις ξεκινήσει. Είναι επομένως κατανοητό να εντοπίζονται αναλυτικά κενά και υπεραπλουστεύσεις στις απόψεις αυτές. Το ίδιο όμως αναλυτικά κενά και εξειδικεύσεις ανευρίσκονται μεταξύ των γνωμών εκείνων που, ασκώντας κριτική σε υπό συζήτηση και επεξεργασία οργανωτικά μοντέλα κομμάτων, κατ' ουσίαν υπερασπίζονται έναν αυθεντικό τύπο σοσιαλιστικού κόμματος μαζών. Έναν τύπο κόμματος που δεν στηρίζεται απλώς σε μαζικές οργανώσεις, κυρίως τα συνδικάτα, αλλά αποτελεί τον πολιτικό φορέα των οργανώσεων αυτών. Γεγονός ωστόσο είναι ότι αυτός ο τύπος κόμματος, 'προϊόν μιας εποχής στην οποία υπήρχαν αυστηρές ταξικές διαιρέσεις', έχει πια μετασχηματισθεί (Kirchheimer 1991: 86). Τα κόμματα της ύστερης μετα-

πολεμικής εποχής οργανώνονται και λειτουργούν σε ένα θεσμοποιημένο πλαίσιο πλουραλιστικής δημοκρατίας, εντός του οποίου αποφάσεις στο επίπεδο των εφαρμοσμένων πολιτικών λαμβάνονται και σε άλλα επίπεδα, εντός (διοίκηση) ή εκτός (υπερεθνικές/διακρατικές οργανώσεις) του εθνικού κράτους (Flanagan/Dalton 1984: 14).

Μέχρι στιγμής δεν είναι σαφές εάν όσοι, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, υπερασπίζονται έναν τύπο κόμματος-δικτύου, έχουν συνειδητοποιήσει και συνυπολογίσει τις αλλαγές που θα επέλθουν στις σχέσεις του με τα κοινωνικά περιβάλλοντα στα οποία αυτός απευθύνεται, ή εάν η συνηγορία υπέρ ενός κόμματος-δικτύου δεν είναι παρά ένα εγχείρημα προσαρμογής των κομματικών επιτελείων στην κατάσταση ρευστότητας της κοινωνικής δομής και μια στάση άμυνας στην αυξανόμενη κομματική αποξένωση. Συνοδευόμενες ή όχι από επαρκή αναστοχασμό η ιδέα και οι εφαρμογές ενός κόμματος-δικτύου, γεγονός αποτελεί ότι η ευρύτερη κοινωνική και πολιτική συγκυρία δεν συνηγορεί ότι υπάρχουν ικανές προϋποθέσεις για την αναβίωση ενός *ταξικού* κόμματος μαζών. Το 'στοίχημα', λοιπόν, των εκσυγχρονιζόμενων μαζικών κομμάτων σήμερα δεν είναι η αναστήλωση του παρελθόντος, αλλά εάν η συμβολή τους στο ρόλο του συναρμολογητή διακριτών συμφερόντων της κοινωνίας πολιτών, εκτός από αριθμητική και εκλογική, θα είναι ευρύτερα πολιτική: Εάν δηλαδή το 'κόμμα-δίκτυο', εκτός από το στόχο να κερδίζει ψηφοφόρους και εκλογές, θα αναγνωρίζεται ως ένας σταθερός και με εξειδικευμένη δράση συντονιστής και βασικός διαμορφωτής του πολιτικού γίγνεσθαι (βλ. Scharpf 1999). Ένας τέτοιος τύπος κόμματος που δεν 'μοντάρει' απλώς, αλλά διαχειρίζεται τα διάφορα αιτήματα, φέρνει σε συνεννόηση τα ενδιαφερόμενα μέρη (stakeholders), δρομολογεί και επικυρώνει λύσεις συναινετικές και, κυρίως, ευρύτερα αποδεκτές, ένας τέτοιος τύπος κόμματος δεν δικτυώνει απλώς την κοινωνία πολιτών με το κόμμα (input orientation), αλλά την κοινωνία πολιτών με την πολιτική (output orientation). Αναμφίβολα, ένα τέτοιος τύπος κόμματος-δικτύου θα περιορίζει την κομματική αποξένωση και θα ενίσχυε τη δημοκρατία.

Σημειώσεις

1. Η ραγδαία εξάπλωση της 'Σπογγώδους Εγκεφαλοπάθειας των Βοοειδών' αρχικά και κυρίως στη Μ. Βρετανία, αργότερα και σε άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η ανεξέλεγκτη εμφάνιση επικινδύνων για τη δημόσια υγεία διατροφικών διακινδυνεύσεων κατέδειξαν την ελλειπή εξοικείωση των κυβερνητικών κομμάτων με τα νέα προβλήματα της

ύστερης νεωτερικότητας, καθώς επίσης και τη χαμηλή ικανότητα ανταπόκρισής τους στην ανάγκη πολιτικής διαχείρισης των προβλημάτων αυτών. Για το συγκεκριμένο ζήτημα βλ. Λουλούδης 1999, σελ.17-62 και Γεωργιάδου 1999, σελ. 63-126.

Στους νέους τύπους κοινωνικής ανισότητας θα κατατάσσαμε τις εκδηλώσεις του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού, οι οποίες πλέον έχουν τα γνωρίσματα μορφών 'συνεπαγόμενου αποκλεισμού'. Πρόκειται για δευτερογενείς μορφές κοινωνικής υστέρησης και γι' αυτό χαρακτηρίζονται ως μορφές 'κοινωνικού αποκλεισμού εξ αιτίας', κατ' αντιδιαστολή προς παλαιότερους τύπους κοινωνικού αποκλεισμού που χαρακτηρίζονται ως 'αποκλεισμός από'. Για τα παραπάνω βλ. Georgiadou, V. (1997). 'Exclusion processes in a historical perspective: What is new with regard to "social exclusion" in modern societies'. Σε *Environmental Policy, Social Exclusion and Climate Change*. Research Cooperation. <http://www.warwick.ac.uk/PAIS/ersec.htm> Vol. 1, σελ. 4-8 και την εκεί επίσης αναφερόμενη βιβλιογραφία.

2. Στην έννοια της 'εγκαρσιότητας' (traversalidad) και στις 'εγκάρσιες διατομές' που χαρακτηρίζουν τις ύστερες βιομηχανικές κοινωνίες αναφέρθηκε ο πρώην πρωθυπουργός της Ισπανίας F. Gonzalez σε συνέντευξή του στην εφημερίδα *Le Monde* ('La gauche ne doit pas tomber dans le conservatisme'), 23.6.1997.

3. Οπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο γραμματέας του προεδρείου του SPD M. Machnig, σήμερα στο SPD κυριαρχεί 'η κουλτούρα των πενηντάρηδων και των εξητάρηδων', ενώ το ποσοστό των κομματικών μελών ηλικίας άνω των 70 ετών βρίσκεται ήδη 4 μονάδες πάνω από το ποσοστό των μελών ηλικίας έως 35 ετών (15% έναντι 11%) και οι νέοι κάτω των 21 αποτελούν μόλις το 1.3% των οργανωμένων μελών του κόμματος, (Machnig 2000: 655).

4. Οι έννοιες 'δύνητικό' (virtuel), 'εν ενεργεία υπάρχο' (actuel) και 'πραγματικό' (reel), όπως στον Lewy, P. (1999). Η φιλοσοφία του πολιτισμού και του κυβερνοχώρου. Αθήνα: Κριτική.

5. Τα χαρακτηριστικά μιας πολυεπίπεδης κρίσης: 'ιδεολογικής', 'εκλογικής' και οργανωτικής (αλλιώς 'κρίσης μελών') στο Εργατικό Κόμμα κατά τη δεκαετία του '60 εντόπισε και ανέλυσε ο Whiteley (1983 : 21-107).

6. Στη θολή διάκριση μεταξύ οργανωμένων μελών και μη-μελών πολιτικών κομμάτων, που εμφανίζονται ανοικτά σε κάθε τύπο οργανωμένου συμφέροντος και διατηρούν στενές σχέσεις με το κράτος (cartel party), έχουν αναφερθεί οι Katz/Mair (1995: 21). Οι δύο πολιτικοί επιστήμονες επισημαίνουν, πάντως, ότι η εμφάνιση κομματικών μελών χαλαρά δεσμευμένων με τον κομματικό τους χώρο αποτελεί μια εκδήλωση της μεταπολεμικής εποχής και του μεταασχηματισμού των μαζικών κομμάτων σε πολυσυλλεκτικές μαζικές οργανώσεις (ό.π., 13).

7. Η παρατήρηση για χρήση τεχνικών Gerrymandering από τον T. Blair έγινε από τον Economist (11-17.3.2000: 45). Για τις τεχνικές Gerrymandering ως τρόπου πολιτικής νόθευσης ενός εκλογικού αποτελέσματος με την κατασκευή εκλογικών περιφερειών ή σωματίων βλ. Wildenmann (1998: 26-27 και την εκεί παρατιθέμενη βιβλιογραφία).

8. Διαβουλευτικά και πλουραλιστικά στοιχεία, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, είχαν αρχίσει ήδη κατά τις προηγούμενες δεκαετίες (1970/1980) να εμφανίζονται στην πολιτική διαδικασία για τη λήψη κεντρικών αποφάσεων στο βρετανικό κράτος και την κυβέρνηση, βλ. A. Lijphart (1984: 15-16), N. Keehn ('Great Britain: The Illusion of Governmental Authority'. *World Politics*, 30/4, 1978: 538-562), κ.ά.

9. Σύμφωνα με τη σχετική χαλαρή και ασαφή διατύπωση του Labour Party που αφορά στον τρόπο λειτουργίας του National Policy Forum, αυτό 'συνεδριάζει αρκετές φορές το χρόνο, προκειμένου να βεβαιωθεί ότι τα επίσημα κείμενα για τις πολιτικές (policy) αντανα-

κλούν την ευρεία συναίνεση στο κόμμα', στην ιστοσελίδα του Εργατικού Κόμματος (www.new.labour.org.uk).

10. Αυτή τη στιγμή υπάρχουν και λειτουργούν στο Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα Γερμανίας δέκα διαφορετικές ομάδες εργασίας: τον Νέων Σοσιαλιστών, η Ομάδα Εργασίας για τα Ζητήματα Εργασίας, των Σοσιαλδημοκρατών Γυναίκων, των Ηλικιωμένων, η Ομάδα Εργασίας για τα Ζητήματα Υγείας, για τα Ζητήματα Εκπαίδευσης, των Σοσιαλδημοκρατών Νομικών, των Ελεύθερων Επαγγελματιών, η Ομάδα Εργασίας Σοσιαλδημοκρατών που υπέστησαν κατά το παρελθόν διώξεις και, τέλος, εκείνη των Ομοφυλοφίλων. Το ευρύ αντικείμενο που κάθε μια από τις ομάδες αυτές επεξεργάζεται από μια οπτική γωνία θέσης ('position issue'), αποτελεί βέβαια για πολλούς, που δεν είναι μέλη του κόμματος, την απαρχή μιας συστηματικής επαφής, ενδεχομένως και μιας περαιτέρω δικτύωσής τους με το SPD. Οι 'ομάδες εργασίας', πάντως, δεν αποτελούν ομίλους ή κύκλους συζητήσεων που μπορούν να συμμετάσχουν οι πάντες, αλλά οργανώσεις με μια αφηρηματική θέση για το κεντρικό τους θέμα, η οποία είναι συμβατή με τις βασικές πολιτικές αρχές του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος. Για τα 'θέματα θέσης' (position issues) και τη διάκρισή τους από τα 'γενικούς παραδεκτά θέματα' (valence issues) βλ. κυρίως Stokes (1963: 373).

11. Μια περιορισμένη εφαρμογή των 'ενώσεων με επίκεντρο ιδέες' δοκιμάστηκε στο ομόσπονδο κρατίδιο της Βόρειας Ρηνανίας-Βεσφαλίας (Hombach 1998: 98), χωρίς πάντως μέχρι σήμερα, εκεί ή αλλού, να έχει υπάρξει μια κάποια οργανωτική συνέχεια.

12. Σε 'μη-μέλη' του SPD αναγνωρίζεται ήδη το δικαίωμα να εισηγούνται θέματα στις τοπικές οργανώσεις, αλλά και να καταλαμβάνουν δύο από τις δέκα πρώτες θέσεις υποψηφίων στις κοιμηματικές λίστες για τις δημοτικές εκλογές. Μάλιστα, έχει ήδη αποφασιστεί η συμπερίληψη δέκα από τα μη-μέλη σε εκλόγιμες θέσεις στις λίστες υποψηφίων του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος για τις ερχόμενες (Φθινόπωρο 2002) ομοσπονδιακές εκλογές. Πρόκειται για την πρωτοβουλία 'Zehn von aussen' (Δέκα Από Έξω), βλ. σχετικά 'Vorstand beschliesst Parteimodernisierung', 06/2000 (www.spd.de).

13. Για το "παράδοξο" του New Labour' έκανε λόγο ο P. Mair (2000: 21) στηριζόμενος σε μια διαπίστωση του D. Marquand (*The Progressive Dilemma*, London, 1999: 225-246), ο οποίος εντοπίζει μια σοβαρή αντίφαση μεταξύ μιας 'πρωσοικού τύπου πειθαρχίας που επιβάλει στους οπαδούς του' ο T. Blair και μιας 'πλουραλιστικής λογικής' που διέπει τις θεσμικές αλλαγές που τα τελευταία χρόνια πραγματοποιούνται στη Μ. Βρετανία με πρωτοβουλία του new Labour.

14. Σύμφωνα με το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο της ΟΔΓ, 'σήμερα κάθε δημοκρατία είναι αναπόφευκτα ένα κοιμηματικό κράτος', βλ. Αποφάσεις του Bundesverfassungsgericht 1: 224 (αναφέρεται από τον Stöss 1997: 13). Σύμφωνα με τον Stöss (στο ίδιο), η γνώμη αυτή που παραπέμπει σε απόφαση του 1953, 'ρητώς δεν αναθεωρήθηκε ποτέ'.

15. Για την έννοια και τη θεωρία του 'κοιμηματικού κράτους' στην ΟΔΓ βλ. Gerhard Leibholz, *Der Strukturwandel der modernen Demokratie*, Karlsruhe 1952.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.

- Bauman, Z. (16./17.11.1993). 'Wir sind die Landstreicher'. *Süddeutsche Zeitung*.
- Beck, U. (1992 [1986]). *Risk Society. Towards a new modernity*. London: Sage
- Beck, U. (1999). *World Risk Society*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, U./Ziegler U. E. (2000 [1999]). *Μια Ζωή Δική Μας. Περιηγήσεις στην άγνωστη κοινωνία που ζούμε*. Αθήνα: Νήσος.
- Berking, H. (2000 [1996-1998]). Solidary Individualism: The moral impact of cultural modernization in late modernity. Σε *Risk, Environment and Modernity*. S. Lash/B. Szerszynski/B. Wynne (Eds). London: Sage Publications.
- Blondel, J. (1978). *Political Parties: A genuine case of discontent?* London: Wildwood House.
- Buhr, P. (1995). *Dynamik von Armut*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Γεωργιάδου, Β. (1999). 'Οι Διακινδυνεύσεις στην Ύστερη Νεωτερικότητα. Μια πολιτική-κοινωνιολογική ανάλυση'. Σε *Φύση, Κοινωνία, Επιστήμη στην Εποχή των Τρελών Αγελάδων*. Διακινδύνευση και αβεβαιότητα. Λ. Λουλούδης/Β. Γεωργιάδου/Γ. Σταυρακάκης. Αθήνα: Νεφέλη.
- Γεωργιάδου, Β. (2001). 'Διεργασίες Οργανωτικής Ανασυγκρότησης των Κομμάτων στην Ύστερη Νεωτερικότητα. Η περίπτωση των Labour Party, SPD και ΠΑΣΟΚ'. Σε *Η Νέα Σοσιαλδημοκρατία στον 21ο Αιώνα*. Η. Κατσούλης (Επιμ). Αθήνα: Ι. Σιδέρης (υπό έκδοση).
- Campbell, A./Converse, Ph. E./Miller, W. E./Stokes, D. E. (1960). *The American Voter*. New York: Wiley.
- Czada, R./Schmidt, M. (Hrsg) (1993). *Verhandlungsdemokratie, Interessenvermittlung, Regierbarkeit*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Czerwick, E. (1999). 'Verhandlungsdemokratie – ein Politikstil zur Überwindung von Politikblockaden'. *Zeitschrift für Politikwissenschaft*, 2.
- Dalton, R.J. (1984). 'Cognitive Mobilization and Partisan Dealignment in Advanced Industrial Democracies'. *Journal of Politics*, 46.1.
- Δεμερτζής, Ν. (1993). 'Κόμματα "Νέας Πολιτικής"'. Πολιτικές και πολιτισμικές οριζουσες'. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 1.
- Denver, D. (1994). *Elections and Voting Behaviour in Britain*. Harvester Wheatsheaf.
- Dürr, T. (2001). 'Es Fährt ein Zug nach Nirgendwo'. *Neue Gesellschaft /Frankfurter Hefte*, 1-2.
- Eldersveld S. J. (1982). *Political Parties in American Society*. New York

- Engholm, B. (1993). 'Vorwort'. Σε *Die Modernisierung der SPD*. K. Blessing (Hrsg). Marburg: Schüren.
- Falter, J. W. (1994). *Wer Wählt Rechts?* München: Beck'sche Reihe.
- Fielding, St. (1999 [1995]). *Labour. Decline and renewal*. Baseline Books.
- Flanagan S.C./Dalton, R.J. (1984). 'Parties under Stress: Realignment and dealignment in advanced industrial societies'. *West European Politics*, 7.
- Franklin, M. (1985). *The Decline of Class Voting in Britain*. Oxford: Clarendon Press.
- Garner, R./Kelly, R. (1993). *British Political Parties Today*. Manchester: Manchester University Press.
- Giddens, A. (1991). *Selfidentity and Modernity*. London: Polity Press .
- Glutz, P. (1998). 'Habemus Papam'. *Neue Gesellschaft/Frankfurter Hefte*, 4.
- Guehenno, J.-M. (1998). 'From Territorial Communities to Communities of Choice: Implications for democracy'. Σε *Internationale Wirtschaft, nationale Demokratie*. W. Streeck (Hrsg). Frankfurt/M: Campus.
- Haferkamp, L. (05/2000). 'Die Fenster Weit Aufstossen'. www.spd.de.
- Χάρτμαν, Γ. (1993). 'Μεγάλη Βρετανία'. Σε Ι. Ράσκε, Ηλ. Κατσούλης, *Τα Πολιτικά Κόμματα της Δυτικής Ευρώπης*, τ. 2, σσ. 215-302. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Hombach, B. (1998). *Aufbruch. Die Politik der neuen Mitte*. München: Econ.
- Katz, R.S./Mair P. (1995). 'Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the cartel party'. *Party Politics*, 1,1.
- Kirchheimer, O. (1991 [1966]). 'Ο Μετασχηματισμός των Κομματικών Συστημάτων στη Δυτική Ευρώπη'. *Λεβιάθαν*, 11.
- Kitschelt, H. (1994). *The Transformation of European Social Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Leisering, L. (1997). 'Individualisierung und "Sekundäre Institutionen". - Der Sozialstaat als Voraussetzung des Individuums'. Σε *Individualisierung und Integration*. U. Beck/P. Sopp (Hrsg). Opladen: Leske+Budrich.
- Leijphart, A. (1984). *Democracies*. New Haven-London: Yale University Press
- Lehmbruch, G. (1976). *Parteienwettbewerb im Bundesstaat*. Stuttgart.
- Lenk, K. (1990 [1982]). *Πολιτική Κοινωνιολογία*. Επιμέλεια-Πρόλογος Η. Κατσούλης. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Leyes, C. (1997). 'The British Labour Party since 1989'. Σε *Looking Left. European socialism after the Cold War*. D. Sassoon (Ed). London: I.B. Tauris Publishers.

- Lipset, S.M. (1964). 'Introduction'. Σε *Democracy and the Organization of Political Parties*. M. Ostrogorski. Chicago: Quadrangle Books.
- Λουλούδης, Α. (1999). 'Διακινδυνεύοντας τη Δημόσια Υγεία. Η πολιτική διαχείριση της ασθένειας των "τρελών αγελάδων"'. Σε *Φύση, Κοινωνία, Επιστήμη στην Εποχή των Τρελών Αγελάδων*. Διακινδύνευση και αβεβαιότητα. Α. Λουλούδης/Β. Γεωργιάδου/Γ. Σταυρακάκης. Αθήνα: Νεφέλη.
- Lösche, P. (1993). "'Lose Verkoppelte Anarchie". Zur aktuellen Situation der Volksparteien am Beispiel der SPD'. *APuZ*, B43.
- Lösche, P. (1996). 'SPD, Demokratische Partei und Labour Party'. Σε *Das Sozialdemokratische Modell. Organisationsstrukturen und Politikinhalt im Wandel*. J. Borchert/L. Golsch/U. Jun/P. Lösche (Hrsg.). Opladen: Leske+Burrich.
- Luhmann, N. (1996). *Protest. Systemtheorie und soziale Bewegungen*. Frankfurt/M.: Suhrkamp.
- Machnig, M. (2000). 'Auf dem Weg zur Netzwerkpartei'. *Die Neue Gesellschaft/Frankfurter Hefte*, 11.
- Machnig, M. (2001). 'Auf dem Weg zur Netzwerkpartei'. SPD 2001. www.spd.de.
- Mair, P. (1994). 'Party Organizations: From civil society to the state'. Σε *How Parties Organize. Change and adaptation in party organizations in western democracies*. R.S. Katz/P. Mair (Eds). London: Sage.
- Mair, P. (2000). Partyless Democracy. Solving the paradox of new Labour? *New Left Review*, 2.
- Mandelson, P./Liddle, R. (1998). *The Blair Revolution. Can new Labour deliver?* London: Faber and Faber.
- Mayer, K.U./Müller, W. (1986). The State and the Structure of Life Course. Σε *Human Development and the Life Course*. A.B. Sorensen/F.E. Wehnert/L.P. Sherrod (Eds). Lawrence Erlbaum.
- Meyer, Th. (1998). *Die Transformation der Sozialdemokratie*. Bonn: Dietz.
- Meyer, Th. (2000). 'Zivile Gesellschaft und Soziale Demokratie'. *Die Neue Gesellschaft/ Frankfurter Hefte*, 11.
- Michels R. (1997 [1912-1924]). *Κοινωνιολογία των Πολιτικών Κομμάτων στη Σύγχρονη Δημοκρατία. Έρευνες γύρω από τις ολιγαρχικές τάσεις του ομαδικού βίου*. Αθήνα: Γνώση.
- Müntefering, F. (04/2000). 'Demokratie Braucht Partei'. www.spd.de.
- Niedermayer, O. (1993). 'Innerparteiliche Demokratie'. Σε *Stand und Pers-*

- pektiven der Parteienforschung in Deutschland*. O. Niedermayer/R. Stöss (Hrsg). Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Norris, P. (1997). *Electoral Change since 1945*. Blackwell Publishers
- Ostrogorski, M. (1964 [1902-1910]). *Democracy and the Organization of Political Parties*. τόμ. 1-2. Chicago: Quadrangle Books.
- Piecyk, W./Klimmt, R./Klapprodt, R. (1993). 'Organisation Darf Kein Selbstzweck Sein- Vorschläge zur Organisationsreform der SPD'. Σε *SPD 2000. Die Modernisierung der SPD*, K. Blessing (Hrsg). Marburg: Schüren.
- Poguntke, Th. (1994). 'Parties in a Legalistic Culture: The case of Germany'. Σε *How Parties Organize. Change and adaptation in party organizations in western democracies*. R. S. Katz/P. Mair (Eds). London: Sage Publications.
- Poguntke, Th. (1997). 'Parteienorganisation in der BRD: Einheit oder Vielfalt?' Σε *Parteiendemokratie in Deutschland*. O.W. Gabriel/O. Niedermayer/R. Stöss (Eds). Bonn: Bundeszentrale für Politische Bildung.
- Richardson, D./Rootes, Ch. (Eds) (1995). *The Green Challenge. The devopolment of green parties in Europe*. London: Routledge.
- Robertson, D. (1984). *Class and British Electorate*. Oxford: Basil Blackwell
- Rose, A./McAllister, J. (1986). *Voters Begin to Choose: From closed class to open elections in Britain*. London: Sage.
- Rötzer, Fl. (22.10.2000). 'Eine Werbekampagne für die Informationsgesellschaft'. *Spiegel Online*, www.spiegel.de/politik/deutschland.
- Scarrow, S. (1996). *Parties and Their Members. Organizing for victory in Britain and Germany*. Oxford: Oxford University Press.
- Scharpf, F. (1993). 'Versuch über Demokratie im Verhandelnden Staat'. *Verhandlungsdemokratie, Interessenvermittlung, Regierbarkeit*. Σε R. Czada/M. Schmidt (Hrsg). Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Scharpf, F. (1999). *Regieren in Europa, Effektiv und demokratisch?* Frankfurt/M.: Campus.
- Seyd, P. (1995). 'Anti-Party Politics in Britain: An assessment'. *Yearbook of Politics*, 1.
- Seyd, P. (1999). 'New Parties/New Politics? A case study of the British Labour Party'. *Party Politics*, 5.3.
- Skocpol, T./Greenberg, S. B. (Eds) (1997). *The New Majority. Toward a popular progressive politics*. New Haven-London: Yale University Press.
- Stern, P.C./Fineberg, H.V. (Eds) (1996). *Understanding Risk. Informing decisions in a democratic society*. Washington D.C.: National Academy Press.
- Stöss, R. (1997). 'Parteienstaat oder Parteiendemokratie?'. Σε *Parteiendemokratie*

- kratie in Deutschland*. O.W. Gabriel/O. Niedermayer/R. Stöss (Hrsg). Bonn: Bundeszentrale für Politische Bildung.
- Stokes, D. E (1963). 'Spatial Models of Party Competition'. *APSR*, 57.2.
- Tan, A.C. (1997). 'Party Change and Party Membership Decline'. *Party Politics*, 3.3.
- Walter, F. (20.08.1999). 'Welche "neue Mitte"?''. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*.
- Whiteley, P. (1983). *The Labour Party in Crisis*. London and New York: Methuen.
- Wiesendahl, E. (1998). *Parteien in Perspektive*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Wildenmann, R. (1998 [1992]). *Η Εκλογική Έρευνα. Συμπεριφορά του εκλογικού σώματος και ανάλυση εκλογών*. Πρόλογος-Μετάφραση-Σχόλια Β. Γεωργιάδου. Αθήνα: Παπαζήση.
- Zillessen, H. (1993). 'Die Modernisierung der Demokratie im Zeiten der Umweltproblematik'. Σε *Die Modernisierung der Demokratie*. H. Zillessen/P.C. Dienel/W. Strubelt (Hrsg). Opladen: Westdeutscher Verlag.